

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ÇAĞDAŞ TÜRK DÜŞÜNÇESİNE EROL GÜNGÖR
KATKISI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Harun CEYLAN

Enstitü Anabilim Dalı : Sosyoloji

Bu tez 13.09.2006 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

.....
Jüri Başkanı

.....
Jüri Üyesi

.....
Jüri Üyesi

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ÇAĞDAŞ TÜRK DÜŞÜNCESİNE EROL GÜNGÖR
KATKISI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Harun CEYLAN

Enstitü Anabilim Dalı : SOSYOLOJİ

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Mustafa Kemal ŞAN

EYLÜL – 2006

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Harun CEYLAN

13.09.2006

ÖNSÖZ

“Çağdaş Türk Düşüncesine Erol Güngör Katkısı” adlı bu çalışmanın ortaya çıkmasının temel sebebi düşünce dünyamızda son yıllarda yaşanan erozyondur. Düşünsel alanda yaşanan bu erozyonun geri planındaki sebeplerin ortaya çıkarılması toplumsal alandaki aksamaların tespit edilmesi bakımından da önemli görülmelidir. Bu anlamda yapılacak bir açılıma Osmanlının son dönemleri itibariyle başlamak doğru olacaktır. Bu dönemden başlayarak aydınlar devletin kurtarılması için fikir üretmişler ve hatta bu fikirleri uygulamaya girişmişlerdir. Bundan sonra aydınların birinci meşgalesi siyaset olmuştur. Bu süreçle beraber sosyal bilimler adeta “ampirik bilimler” halini almıştır. Bu yaklaşım teorik çalışma yapılmamasıyla sonuçlanmış ve var olan birikimden de yararlanılmamıştır. Bu durumun bir sonucu olarak düşünce dünyasının giderek sığlaşması ve orijinalitesini kaybetmesi de pek sürpriz olmayacaktır.

Fakat burada belirtilmesi gereken nokta bazı dönemlerde kimi aydınların bu genel yönelişin dışında bir anlayışla pratik kaygılardan ziyade olayların özüne ilişkin, yani teoriye ilişkin bazı açılımlara gittiği gerçeğidir. Güncel siyasal ve ekonomik kaygılar uğruna teoriden vazgeçmeyen bu aydınlar bugün hala bir Türk düşünce dünyasından bahsedebilmenin yolunu açmışlardır. Erol Güngör gibi, birikimden yararlanıp yerli ve özgün bir düşünce geleneği oluşturmayı başarabilen bu aydınların düşünce sistemlerinin analiz edilmesi geçmişle olan bağı daha kuvvetlendireceği gibi, var olan birikimden yararlanmaya da imkan sunacaktır. Türk Düşünce Dünyasının daha önce olduğu gibi özgün eserler ortaya koyabilecek bir birikim ve geleneğe sahip olduğunun ispatı da ancak böyle mümkün olacak gibi görünmektedir.

Bana böyle bir çalışma yapmam için yardımcı olan, başta danışman hocam Yrd. Doç. Dr. M. Kemal ŞAN' a, Prof. Dr. H.Musa TAŞDELEN ve Yrd. Doç.Dr. Sait BAŞER' e, olmak üzere, aileme ve çalışmamızda emeği geçen bütün herkese en kalbi şükranlarımı sunarım. Aynı zamanda Erol Güngör gibi değerli fikir adamlarımız üzerine araştırma yapmış ve yapacak bütün herkese de bu hassasiyetleri dolayısıyla teşekkür ederim.

HARUN CEYLAN

13.09.2006

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
SUMMARY.....	iii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: TÜRK DÜŞÜNCE DÜNYASI	
1.1. Çağdaş Türk Düşüncesinin Genel Görünümü.....	11
1.2. Kültürel Görünüm.....	16
1.3. Türk Düşüncesinin Temel Sorunları.....	17
BÖLÜM 2: EROL GÜNGÖR VE DÜŞÜNCESİ	
2.1. Erol GÜNGÖR’ün Hayatı Ve Şahsiyeti.....	23
2.2. Erol GÜNGÖR’ün Düşüncesi Ve Sosyal Kavramları	
2.2.1. Tarih Şuuru.....	25
2.2.2. Kültür Kavramı.....	29
2.2.2.1. Milli Kültür ve Halk Kültürü.....	30
2.2.2.1. Milli Kültür ve Batılılaşma.....	35
2.2.3. Milliyetçilik Kavramı.....	38
2.2.4. Dil Meselesi.....	41
2.2.5. Din Meselesi.....	42
2.2.6. Hukuk Kavramı.....	48
2.2.6.1. Hak ve Haksızlık Kavramı.....	49
2.2.6.2. Hukuk’un Sosyal Kaynağı.....	51
2.2.7. Ahlak Kavramı.....	54
2.2.8. Kavramlara Dair Değerlendirme.....	56
BÖLÜM 3: EROL GÜNGÖR VE TÜRK DÜŞÜNCESİ	
3.1. Çağdaş Türk Düşüncesine Erol Güngör Katkısı.....	58
3.2. Erol Güngör Düşüncesinin Değerlendirmesi.....	61
SONUÇ VE ÖNERİLER	63
KAYNAKÇA	67
ÖZGEÇMİŞ	70

Tezin Başlığı: Çağdaş Türk Düşüncesine Erol Güngör Katkısı**Tezin Yazarı:** Harun CEYLAN**Tezin Danışmanı:** Yrd. Doç. Dr. M.Kemal ŞAN**Kabul Tarihi:** 13.09.2006**Sayfa Sayısı:** IV (Ön Kısım) + 70 (Tez)**Anabilim Dalı:** Sosyoloji**Bilim Dalı:** Sosyoloji

Türk düşünce dünyasının giderek sığlaşan bir görünüme bürünmesinin geri planında, aydınımızın Batılı aydın karşısında duyduğu kompleks yatmaktadır. Bu kompleks aydınımızın geçmişinden ve kendisinden utanır hale gelmesiyle sonuçlanmıştır. Bu noktadan itibaren aydınımız Batılı aydına benzemeye çalışmış, başta halk ve kültür olmak üzere yerli olan her şeyden tiksindir olmuştur. Bununla beraber aydınımız tiksindiği halkı dönüştürmek için siyasete atılıp düşünme özelliğini kaybetmiştir. Erol Güngör bu anlamda aydınımızın unuttuğu ve utandığı kavramları düşünce dünyasına kazandırmak yoluyla düşünce dünyamıza yeni bir derinlik kazandırabilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Düşünce dünyası, Ekonomi, Siyaset, Teori, Sosyal Bilimler.

Title of The Thesis: To contemporary Turkish thought Erol Gungors Support**Author:** Harun CEYLAN**Supervisor:** Asis. Prof. Dr. M.Kemal ŞAN**Date:** 13.09.2006
Body)**Nu. of Pages:** IV (Pre Text) + 70 (Main**Department:** Sociology**Subfield:** Sociology

At the back of idea world of Turk which is becoming primitive, that's why the prejudice what our poets has againts the west world. This prejudice resulted that our poet is becoming shame ful for his past and himself. After this point our poets have tried to be similar to west world's poets. First of all, they begin to hate everything including his people and Country. Mean while poest last his ability to think who tried to change his people. Erol Güngör, in this concept, has succeed new era, which athers forget and has schame.

Keywords: World of idea, Economy, Politics, Theorie, Social Sciences,

GİRİŞ

Türk Düşüncesine son yüzyılı incelendiğinde düşünce ve kültür alanında giderek artan bir erozyonun yaşandığı görülecektir. Özellikle doksanlı yılların sonlarında ve iki binli yıllarda yaşanan tercüme bolluğunun yanı sıra telif eserlerin bile düpe düz tercüme kokan bir havada yazılıyor olması düşünce dünyamızın ne kadar sığlaştığının en açık göstergesidir. Türk Düşünce Dünyasını anlamaya yönelik çalışmaların da Batı'da şekillenmesi ve/veya Batı eksenli şekillenmesi de düşünce dünyamızın ne kadar içler acısı bir durumda olduğunun önemli bir göstergesi durumundadır. Bu biçimde şekillenecek olan düşünce dünyamızın da önemli sorunları barındıracağı ortadadır. Bu sorunlar Batı'lı bir düşünürün düşünce dünyamızı anlama konusunda bizlere ne ölçüde açıklayıcı olabileceği ve bizim Batı'lı bir düşünürden hareketle kendi düşünsel serüvenimizi ne ölçüde kavrayabileceğimize yönelik önemli soru başlıklarını beraberinde getirmektedir. Kendimize öteki(nin) gözüyle bakmanın dünü ve bugünü anlamlandırmak adına ne gibi bir yararı bulunabilecektir, tartışılır.

Böyle bir yaklaşımın gerekçesi olarak geçmiş dönem düşüncesini ve entelektüellerini tarafsız bir gözle değerlendirme savını ileri süren düşünürlerin, içinde buldukları durum düşünce dünyamız adına çok daha vahim görünmektedir. Aslında bu yaklaşımın temelinde, aydınımızın 150 yıldır Batı karşısında duyduğu kompleksli duruşun dışa vurumunun en açık halini görebiliriz. Bu yaklaşımı benimseyen düşünürler yerli ve kendi(si) olma özelliği taşıyan bütün fikir adamlarını basit, sınırlı ve belirli bir kalıp içinde kabul ederek onların bugünü anlayamayacağı hükmüne varmışlar, yerli entelektüellerin geçmişe(tarihe) yönelik her açılımlarını da anakronizm olarak değerlendirmişlerdir. Zira bu düşünürlerin temel prensiplerinden biri her an yenileneni kabul ve ona bağlılık olarak ifade edilebilecek “dünle beraber gitti cancağızım, şimdi yeni şeyler söylemek lazım” sözünde klişeleşmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak, ‘dün’(tarih) yok sayılmakla, düşünsel bir birikimin oluşması engellenmektedir. Tabi doğal olarak çünkü varlığı bugüne uzanan gerçeklikler de ‘yaban(cı)’ (g)özle değerlendirilmektedir. Paradoksal da olsa şurası gerçek ki “bugün” yarın'ın dünü olacağından aslında “bugün” yapılanlarında yarın için pek bir anlam ifade etmeyeceği ortadadır. Bugün yapılanların ömrü yarına kadardır ilkesi neticesinde düşünsel anlamda bir birikimden söz edilmesi de pek olası görünmüyor. Fakat bundan daha da kötüsü kısa

bir dönem öncesine kadar geçmişi yıkıp yok saymak ve geçmişten tiksirmek üzere şekillenen düşünce dünyamız, bugün kendi varlığını da yok saymakta ve kendinden utanmaktadır. Yani günümüz entelektüeli kendi varlığını tamamen Batı'lı entelektüele adanmış ve kendini Batı'da bulmuştur. Bu durumun bir gereği olarak da toplumundan yani kökünden kopmuştur. Bu entelektüel başlangıçta Batı'dan iktibas edilen teorileri Türk toplumuna uyarlamakla işe başlamış bir sonraki aşamada daha da ileri giderek Türk toplumunu bu teorilere uyarlama gayreti içine girmiştir. Bu ikinci aşama birincisi kadar kolay gerçekleşmediğinden düşünsel ve toplumsal alanda bir kaosu da beraberinde getirmiştir. Entelektüel açıdan ortaya çıkan bu kaos, sosyal bir mesele olarak algılanmaktan çok, istenilen noktaya varabilmek için yaşanması zorunlu ve gerekli bir gerçeklik olarak, bilakis çözümün bir parçası kabul edilmiştir. Zira, Türkiye açısından hedeflenen noktaya ulaşmanın yolu az sayıdaki aydın'ın cahil halkı, onlar isteseler de istemeseler de, eğitmekten geçtiğine yönelik bir inanış hâkimdir. “Halka rağmen halk için” mantığı da bu inanışın sloganı olacaktır. Türkiye'nin hedefine ulaşmasında hâkim rol(ü) oynayacak “elit kadro”nun duruşuyla varılmak istenen nokta arasındaki farkın belirlenmesi düşünce dünyamızın şekillenmesini ortaya çıkarması bakımından önemli olabilir. Bununla beraber Türk düşünce dünyasının bu doğrultuda şekillenişinin temelleri daha derinlikli analiz edilecek olursa ortada bazı sapmaların olduğu tespit edilebilir.

Türk düşünce dünyasının giderek sığlaşan bir görünüm arz ettiği temelinden hareketle, bu sığlaşmanın düşünsel bir birikimin olmayışından kaynaklandığı ortadadır. Düşünsel bir birikim oluşmamasının ya da var olan birikimden yararlanmamanın geri planındaki sebebi Osmanlı aydınlarının tutumlarında aramak daha aydınlatıcı olacaktır. Osmanlı devletinin Batı karşısında teknik ve askeri alandaki yenilgisi, aydınları ister istemez bu yenilgiler ve sebepleri üzerinde düşünmeye itmiştir. Aydınlar kendilerini o günün sorunlarına çözüm üretmek zorunda hissetmişler ve gündelik sorunlarla ilgilenmeye başlamışlardır. Bu süreçle beraber gelişmiş farklı cereyanların ötesinde, bu dönemden Türk düşünce dünyasına kalan en köklü miraslardan birisi de, hemen her görüşten aydında görülen gündelik konulara olan aşırı ilgi olmuştur. Toplumun gündelik sorunlarıyla ilgilenmek bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bunlardan birincisi sosyal bilimler alanındaki teorik çalışmaların azlığıdır. Özellikle son yüz yıl içinde

sosyoloji ve tarih gibi alanlarda teorik çalışma yapılmamakta, teorik çalışma olarak sadece çeviriler gündeme gelmektedir. Çevirilerinde çok dar bir alanı kapsadığını söylemek mümkündür. Daha sonraki dönemlerdeyse Batı'lı eserlerin çevrilmesinin ve yeni teorik eserler üret(e)memenin altında yatan sebebin, daha önce belirtildiği gibi, aydınlarımızın kendilerinden çok Batı'lı aydın'ın ürettiklerinin daha iyi olduğuna yönelik yanlış ve kompleksli inanıştan kaynaklandığını burada tekrar ifade etmek gerekir. Zira modernleş(eme)menin kültürel unsurlarla da ünsiyetinin olduğu yolunda bir inanışın varlığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu doğrultuda bir bakış açısının gündemde olmasıyla “*kültür*” ve “*tarih*” düşünce dünyasının dışında bırakılmıştır. Böylelikle modern olabileceğimize yönelik anlayış hâkim duruma gelmiştir. Modernleşme yolundaki ayak bağından(kültürden) kurtulmayı murat etmenin neticesinde de sosyal bilimler tamamen ampirik bilimler haline gelmiştir. Bu süreci hazırlayan ön çalışmalar da Osmanlı'nın son günlerinde Ziya Gökalp'in ortaya koyacağı *Kültür ve Uygarlık* kuramı ile sağlanmıştır. Bu kuram özetle kültür'ün ulusal, uygarlığın ise evrensel olduğu anlayışına dayanmaktadır. Böylelikle bir yıkımın eşiğinde olan Osmanlı entelektüeli için Gökalp'in önerdiği formül derin bir bunalımda olan Türk aydını için bir anlık ferahlama sağlamıştır. Nitekim Gökalp'in yaşadığı dönemde Türk aydını ve yeni Türk Devletinin Batılılaşmasının meşru bir gerekçeye dayanmak gibi bir açmazı bulunmaktaydı. Bu kuram uyarınca Türklerin Orta Asya'dan beri süre gelen tarihlerinde Osmanlılık adeta bir parantez olarak algılanabileceğini varsaymaktaydı. “Türk tarihinde bir Osmanlı dönemi yaşandığı bir gerçekse de bu dönemin öyle çok fazla önemsenecek bir boyutu bulunmadığına kani olunmuştu bu kuramla. Osmanlı deneyimi Türklerin tarih içinde katıldığı çeşitli uygarlıklardan sadece birinden ibaretti. Türklerin bu uygarlık içinde yer almış olmaları o dönem için en zirve uygarlığı temsil etmesinden kaynaklanmaktaydı. Ancak yaşanan gelişmeler sonucunda Osmanlı'nın temsil ettiği uygarlık artık aşılmış geçilmiştir. Gökalp'a göre uygarlık evrensel kültür ise yereldir. Bu anlamda Türkler bugün için evrensel değer taşıyan uygarlık olan Batı uygarlığına girerken kendilerini kimlik kodları ve kültürleri aracılığıyla koruyabileceklerdir. Gökalp'in geliştirmiş olduğu çözüm yolu o dönemki Türk aydını üzerinde geniş bir konsensüs kazandığı gibi yönetici elitler üzerinde de son derece uygulanabilir pratik boyutlar içermiştir. Bir kere o dönemin önemli açmazlarından biri olan Osmanlı sorunu bu kuram aracılığı ile kolaylıkla çözüme kavuşabilecek,

Batılılaşma girişimlerine de meşru bir temel bulabilecektir. Bu kuram, Osmanlı ile göbek bağı kesen Türkiye Cumhuriyeti'nin kendi köklerini istediği yerde arama konusunda yönetici elite imkânlar da sunmaktadır”(Şan, 2004 298; Sezer, 1985: 205). Böylelikle Tarih ve kültür mefhumlarının alan dışı bırakılmasıyla Türk düşünce dünyasında vazgeçilmez iki konu başlığı ön plana çıkmıştır: Ekonomi ve Siyaset.

Ekonomi ve güncel siyaseti düşünce sisteminin temelini oturtan Türk aydını, tüm sosyal meselelerin kaynağının ekonomi, çözümünün de siyaset olduğuna yönelik bir yanlıya düşmekle kalmamış aktif siyasetin içinde yer alarak düşünme özelliğinden soyutlanıp bir ideolojinin sözcüsü durumuna düşmüştür. Bu durum Türk düşünce dünyasının kamplara bölünmüş bir görünüm arz etmesiyle sonuçlanmıştır. Öyle ki düşünürler siyasi yönelim doğrultusunda düşünmüşler ve bu doğrultuda düşünülmesi gerektiğini telkin etmişlerdir. Şevket Süreyya Aydemir'in “Darülfünun'dan inkılâbın emrinde tek bir orijinal sayfa çıkmadığı” eleştirisini yapması da bunun bir göstergesidir. Keza, Yakup Kadri'nin *Ankara* romanı da anlamlıdır. Bu anlayış çerçevesinde özellikle seksenli yıllara kadar Türk Düşünce Dünyası'nın ufku pratik kaygılarla şekillenmiş, ancak bu süreçte kültürel ve tarihi bağlamdan uzaklaşmış, doksanlı yıllar itibarıyla de geçmişle ve günümüzle olan bağ tamamen kopma noktasına gelmiştir. Fakat belirtilmesi gereken nokta; bu tarihi süreç içinde belirli dönemlerde bazı aydınların teorik çalışmalar yapmış ve kültürel kopuşu bir nebze de olsa yavaşlatmış oldukları gerçeğidir. Bu bağlamda Türk düşünce dünyasını özellikle 1930'lu yıllar itibarıyla on yıllık süreçler halinde değerlendirmenin hem düşünce dünyamızın hatlarını çizmek hem de ender olarak gerçekleştirilen ve düşünsel sürekliliğin, birikimin, bağın kaybolmasını önlemeleri bakımından, düşünce dünyamız adına çok büyük bir görevi yerine getiren bu aydınları anlayabilmemiz açısından gereklidir. Ayrıca tarihin ve geçmiş dönem düşünürlerinin, sosyal bilimler alanında konu edinilmemesi de dikkate alındığında böyle bir açılımın oldukça anlamlı olacağı kesindir.

Sosyal bilim çalışmaları bakımından 1930'lu yıllar değerlendirildiğinde bu dönemde genel teorik bir kaygının gözlemlendiği söylenebilir. Fakat bu teorik kaygı teorik konuları sorgulamaktan çok yeni tarih anlayışı doğrultusunda yapılan çalışmalar ve daha çok da çeviriler şeklinde ortaya çıkmıştır. Söz konusu bu dönemi Kurtuluş Kayalı şu şekilde

yorumlamaktadır : “1940’lı yıllarda özellikle sosyoloji alanında çevirilerden çok ülke sorunlarıyla ilgili araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Özellikle Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakóltesi Felsefe bölümünün iki öğretim üyesi Behice Boran ile Niyazi Berkes, biri Ankara köyleri diğer de Manisa’daki iki ayrı köy tipi üzerinde araştırma yapmışlardır. Bu araştırmalardan Boran’ın gerçekleştirdiği ikincisi bir gelenek yaratmış, 1960’ların ortasında etkin olan, Türkiye’de sosyolojinin gelişimi bakından etkili olan Mübeccel Belik Kıray’ın Çukurova’daki üç köy tipi hakkındaki çalışmasının(1965–1971) öncüsü olmuştur. Bir şekilde ifade edilecek olursa sosyoloji çalışmaları o dönemde ampirik araştırmalar olarak ortaya çıkmıştır. Ampirik alışmalar her kesimde yoğun bir ilgiyle karşılanmış ve bu yoğun ilgi neticesinde bu çalışmalar 1960 sonrasında da hızla artmıştır. 1960’lı yıllarsa hız kazanan köy çalışmalarının yanında Marksist klasik çevirileri de teorik çalışmalar yerine ikame edilmiştir. Özetle ifade etmek gerekirse 1960’lardan sonraki çalışmaların artık ampirik sosyoloji ve belgesel tarih çalışmalarına dönüştüğü belirtilebilir” (Kayalı,2003:58).

Türk düşünce dünyasının sığlaşması açısından sosyal bilimler değerlendirildiğinde ampirik çalışmaların yaygınlığı ve teorik çalışmaların azlığı kadar, sosyal bilim çalışmalarının siyasetle iç içe geçmiş olduğu da belirginleşmektedir. Bilindiği gibi Osmanlı devleti son dönem entelektüellerinin yazdıkları siyasal içeriklidir. “ Türkiye’nin iki temel sosyologu, daha doğrusu Türkiye’de sosyal bilimleri etkilemiş, ötesi şekillendirmiş olan entelektüeller, Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin, her ikisi de siyasetin, dar anlamda siyasetin içinde bulunmuşlardır” (Kayalı,2003: 61).

Güncele takılıp kalmamış ve geçmiş dönem düşünürlerini değerlendirme konusu yapmış düşünürlerin varlığı da yadsınamaz. Türk sosyolojisini teorik anlamda bir zemine oturtma uğraşısı içine girmiş bir düşünür olarak Hilmi Ziya Ülken, Türk sosyologlarını analiz eden değerlendirmelerde bulunmuş ve bu değerlendirmeleri dünya genelindeki gelişmelerle kıyaslamıştır. Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin’in Türkiye’deki sosyolojinin gelişimi içindeki yerlerini çeşitli dergilerde yazdığı yazılarda tartışmıştır. Hilmi Ziya ‘İnsan’ dergisinin ilk sayısında çıkan “ *Tanzimat’a Karşı*” (1938) adlı yazısıyla daha ilk başlarda bile yakın tarihin düşünsel analizini yapmayı denemiştir. Hilmi Ziya Türkiye’de sosyoloji alanında teorik çalışmaların yaygınlık kazanmasını

belirtmekte, tarihe yönelip, güncel siyasetin tuzağından kurtularak biraz daha uzak dönemi merceğe altına alan bir sosyoloji çalışması gerçekleştirmeyi savunmaktadır. 1930'ların başlarında yayınladığı “*Türk Tefekkür Tarihi*” 1936'da yayınladığı “Yirminci Asır Filozofları” ve 1960'lı yıllarda “Tarihi Maddeciliğe Reddiye” eserleri de teorik çalışmalar noktasındaki hassasiyetin bir göstergesi olarak algılanmalıdır. Bu açıdan önemli bir çalışmayı Orhan Türkdoğan “*Çağdaş Türk Sosyoloji*” (1977) eseriyle gerçekleştirmiştir. Orhan Türkdoğan'ın aynı şekilde önemli Türk sosyologları hakkında kimi incelemeleri de mevcuttur. Türkdoğan dışında Amiran Kurktan Bilgiseven gibi sosyologlarda kimi sosyolog hakkında çalışmalar yapmışlardır. Ancak hiçbir sosyologun bizim çalışmamızın ana konusu olan Erol Güngör'ün, hocası Mümtaz Turhan'a bağlılığını ifade ettiği anlamıyla bir sosyologu andığından ve değerlendirdiğinden bahsedilemez.

Orhan Türkdoğan'ın çalışmalarının devamını beş yıl sonra Emre Kongar'ın “*Türk Toplum Bilimcileri I*” (1982) yapıtında bulmak mümkündür. Bu önemli çalışmanın, özellikle ilk cildi itibarıyla, geçmiş dönem sosyologlarına eğilmesi olumlu olmuştur. Bununla beraber Kongar'ın yapıtı *Toplumsal Değişme Kuramları, İlkeleri*(1972) kitabının sadece iki Türk sosyologu, Ziya Gökalp ve Mübeccel Kıray'ı ele alması o dönemde bu iki sosyologun dışında başka sosyologların ciddiye alınmadığı anlamına da gelebilir.

Türk Toplum bilimcileri II (1988) yapıtından da anlaşılacağı gibi özellikle modernist düşünürler geçmiş döneme yönelmekten kaçınmaktadırlar.

Bu tespitin paralelinde değerlendirecek Şerif Mardin'in *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri* eseriyle yakın dönem Türk tarihini teorik olarak değerlendiren ve bu çalışması ile önemli katkılar sağlayan sosyologlardan olduğu görülür.

Bununla beraber Baykan Sezer'in, Prens Sabahattin'i inceleyen, *Türk Sosyologları ve Eserleri I* adlı makalesi ile Türk sosyolojinin ana sorunları üzerinde derinlikli olarak durmaya başladığı *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları* kitapları bu çeşit çalışmalardandır. (Sezer, 1989; Sezer, 2006)

Bu az sayıda düşünür haricinde genelde sosyal bilimlerin her alanındaki güncele takılıp kalma saplantısı dolayısıyla hemen tüm düşünürler geçmiş döneme yönelmek yerine ampirik çalışmalara yönelmeyi uygun görmüşlerdir.

Özetle söylemek gerekirse geçmiş dönem düşüncesinin derinlikli bir incelemesinin yapılmadığı, tarih, sosyoloji gibi bazı sosyal bilim dallarında bir gelenek oluşturulmadığı gerçeğidir.

Çalışmanın Amacı: Üç bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünü, yukarıda genel hatlarıyla değinildiği üzere, Türk Düşünce Dünyası'nın son yüz yıl içindeki değişim/gelişim serüvenine daha yakında bakmak oluşturmaktadır. Burada cevabını aramaya çalıştığımız kimi sorular bulunmaktadır. Bunların başında da sığılan ve özgünlüğünü kaybetmekle karşı karşıya kalan bir düşünce dünyasının gelişiminden ne ölçüde söz edilebileceği sorusudur. Tabii bu sorunun cevabı bize doğal olarak ikinci bölümünde tartışma konusu yapacağımız sorunlarla baş başa bırakacaktır. Burada biz Erol Güngör'ün bu düşünce dünyası içindeki yerinin belirlendiği ve mevcut anlayışın dışında bir paradigma geliştirme çabası içinde olduğunu açıklamaya çalışacağız.

Çalışmanın Önemi: Böylesine vahim bir dönemde bir düşünürün kendine kültür, din, dil, milliyetçilik, sosyal ahlak gibi kavramları konu edinmiş olması, düşünce dünyamızın gidişatı adına oldukça önemli görülmelidir. Böyle bir yönelim Türk düşünce dünyasının kaderini belirlemek olarak değerlendirilebilir. Zira düşünce dünyamızın giderek sığılıyor olması Türk düşünce dünyasının bir gelenek ve birikime hiç sahip olmadığı anlamına gelmemelidir. Bugün söylenen fikirlerin bundan 50–100 yıl önce ortaya atılmış olduğu gerçeği de bunun bir göstergesidir. Bazı düşünürlerin ve özellikle Erol Güngör'ün düşünce dünyamızın gidişatını etkiledikleri yön de burasıdır; bir düşünce tarihimiz ve geleneğimiz olduğu gerçeğini ifade etmeleridir. Bu gelenek ve birikimi reddedip ondan yararlanmamanın bizi köksüz, güdük ve kısır bıraktığının ortada olduğunu ifade etmiş olmak, düşünce dünyamızın neden bu hale düştüğünün temel sebebini tespit etmiş olmak anlamına gelmektedir. Bize göre, Erol Güngör üzerine düşünmek bir anlamda Türk düşünce tarihi üzerinde düşünmeyi de beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda Türk düşünürlerini “günü düşünen” ve “dünü

ve günü düşünen” düşünürler olarak değerlendirecek olursak, Erol Güngör’u yaşadığı dönem ile kayıtlanamayacak düşünürler arasında sayabiliriz. Bu bölümde Erol Güngör düşüncesi genel hatlarıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Erol Güngör düşüncesini anlayabilmenin yolunun ise kullandığı kavramlar ve konu edindiğı alanları anlamaktan getiğı açıktır. Bu noktadan hareketle bu bölümde Erol Güngör’ n temel kavramları olan Tarih şuuru,Kültür, Milliyetçilik, Din, Dil, Ahlak, Hukuk, Halk ve Aydın Tabaka, Batılılaşma gibi kavramlar genel hatlarıyla belirginleştirilmiş, özellikle “Kültür” kavramı üzerinde durulmuştur. Zira Erol Güngör düşüncesinin özgünlüğünün de bu noktada ortaya çıktığı söylenebilir. “Kültür” kavramının sosyal bilimlerin alanının dışında kaldığı bir dönemde bu konu üzerine ısrarla vurgu yapmanın düşünce dünyamızın sınırlarını belirlemek bakımından oldukça önemli olduğu gözden kaçırılmaması gereken bir gerçekliktir. Erol Güngör’den önceki düşünürlerden bazıları, mesela; Erol Güngör’ n hocası Mümtaz Turhan da “Kültür”  zerine yazmışlardır. Ancak bu düşünürlerden hiçbiri Erol Güngör’deki anlamıyla, ele alınan Kültür kavramını ile doğrudan bir bağ kurabilmiş değillerdir. Bu nedenledir ki Güngör, toplumsal dönüşümün “halka rağmen” değil “halkla beraber” olacağına yönelik özgün inancının sembolü olabilmiştir. Ayrıca “Tarih” yorumu bakımından da hem daha önce “kültür” konusuna eğilmiş düşünürlerden hem de mevcut düşünürlerden farklı bir açılıma gitmiş olduğu belirtilmesi gereken önemli bir noktadır. Bu anlamda Erol Güngör’ n hayatı ve şahsiyetini de değerlendirmek faydalı olacağından, Erol Güngör’u farklı kılan yaşantısını da göz önüne almak gerekmektedir. Zaten “kültür” n taşıyıcısı olarak g rd ğu “halk”ı dikkate alması ve onun varlığını kabul etmesi böyle bir açılımı beraberinde getirmiştir. Zira geçmişle hiçbir  nsiyetimizin bulunmadığına yönelik bir anlayışı benimseyebilmek için halkın varlığını kabul etmemek ya da halkı eğitilmesi gereken bir varlık(kalabalık) olarak kabul etmek gerekir. Böyle bir düşünceye sahip olabilmek içinse halktan kopuk olmamak bir zorunluluktur. Bu anlamda halkın içinden gelen ve halkın içinde yaşayan bir düşünür olması dolayısıyla Erol Güngör’ n yaşantısından düşüncesine uzanan çizgileri belirginleştirmek oldukça faydalı olacaktır. Aydın’ın “fildişi kule”sinden inip güncel siyasete bulaşmanın düşünce dünyamızın sığlaşması anlamında vermiş olduğu tahribat kadar, “fildişi kule”de, iktibas edilen teorilerin topluma uyarlanmasının da aydın-halk kopukluğu anlamında düşünce dünyamıza vermiş olduğu tahribat ortadadır. Fakat buradaki ince çizgiyi kaçırmamak

önemli görülmelidir. Bir kısım düşünür halkı dönüştürmek adına kulesinden siyasi arenaya inmeyi yeğlerken, bazı aydınlarımız da halkın içinden çıkıp boş kalan kulelerde halktan kopuk ve halkı reddeden bir yaşantı sürmeyi daha anlamlı bulmuşlardır. Erol GÜNGÖR'ü bu iki kısım entelektüel arasında değerlendirmek pek olası değil gibi görünmektedir. Halkın içinden gelen bir aydın olarak GÜNGÖR'ÜN kulesine çekilmediği ortadadır. Sosyal sorumluluk sahibi bir düşünür olarak GÜNGÖR'ÜN yaşantısı onun yanlış anlaşılmasına daha doğrusu anlaşılmasına neden olmuştur. Gündelik siyasetle ilgilenmesi onun Türk Düşünce dünyasının ufkunu değiştiren söylemlerinin anlaşılmasının önüne geçmiş gibidir. Kamplara bölünmüş bir görünüm arz eden düşünce dünyamızın ideolojik saplantılara esir olması neticesinde, Erol GÜNGÖR bugüne kadar hak ettiği ölçüde değerlendirilebilmiş değildir. Halka ulaşabilmek ve toplumla barışık yeni bir neslin yetişmesine katkı sağlayabilmek adına gündelik olaylar hakkında yazması onun daha geniş bir akademik çevreye hitap etmesinin önünü tıkmış gibi görünmektedir. Erol GÜNGÖR eleştirisine ayırdığımız üçüncü bölümde yukarıda değinilen yönleri ve aksamaları üzerinde durulmuştur. Daha geniş bir akademik kesime hitap edememesinin sebeplerinden birisi olarak “meslekten sosyolog” olmaması gösterilse de asıl sebebin yukarıda açıklanan boyut olduğu ortadadır. Böylelikle Erol GÜNGÖR gibi, düşünürün sosyal sorumluluk sahibi olması gerektiğine inanan ve bu inancını hayatının her safhasına uygulayan bir fikir adamının Türk düşünce dünyasına olduğu kadar Türk toplum hayatına da ne derece önemli katkılar sağladığı da ortaya konulamamıştır. Zira bilmek ve (yapa)bilmek arasındaki farkı kavramadan da bu durumun ortaya konulabilmesi pek mümkün görünmemektedir.

Bizim bu çalışmada ortaya koymak istediğimiz temel iddiamız; Erol GÜNGÖR'ÜN Çağdaş Türk Düşüncesi içinde yerli ve kendi toplumsal gerçekliği ile bağlaşık bir düşünce hayatı oluşturma çabası içinde olan bir düşünür olduğunu ortaya koymaktır. Çağdaş Türk Düşüncesini faydacı kaygıların ötesine taşıyıp, teorik konulara ağırlık verip tarihi ve kültürel birikimden yararlanarak bir Türk Düşünce Geleneği oluşturmayı amaçlamaktadır GÜNGÖR.

Çalışmanın Yöntemi: Özellikle düşünce dünyamızın gelişim serüvenini ortaya çıkarabilmek için kaynak taraması yapılmış ve daha sonraki aşamada Erol GÜNGÖR

üzerine yapılan çalışmalar incelenmiştir.

Ulaşılan sonuç bakımından değerlendirildiğinde bir aydın olarak Erol Güngör, belli bir düşünce namusu içinde Çağdaş Türk Düşüncesine bir derinlik kazandırmıştır. Bu noktadan hareketle Erol Güngör'ün belirttiği anlamda sosyal bilimler alanında “kültür” ve “tarih” kavramları derinlemesine yeniden ele alınmalı ve geçmiş dönem düşünürleri hakkındaki çalışmalar yaygınlık kazanmalıdır. Erol Güngör gibi fikir adamlarının gerçekleşmesini istedikleri anlamda “düşünce geleneği”nin oluşması da ancak bu yolla mümkün olacak gibi görünmektedir. Toplumun nereden geldiğinden çok nereye gittiğiyle ilgilenildiği bir dönemde böyle bir çaba daha anlamlı olacaktır.

BÖLÜM 1: TÜRK DÜŞÜNCE DÜNYASI

1.1. Çağdaş Türk Düşünce Dünyasının Genel Görünümü

Türk düşünce dünyasını anlamaya yönelik çalışmalar sosyolojinin gelişimi paralelinde değerlendirilebilir. Türkiye’de sosyolojinin gelişiminin diğer sosyal bilimlerle iç içe gerçekleşmiş olması da bu durumun gerekçesi olarak kabul edilmelidir. Bu anlamda özelde sosyolojinin genelde de düşünce dünyamızın bir zemine oturtulması için öncelikli olarak sosyologların çalışmalarının Türkiye’nin genel gelişimi içinde ele alınmaları gerekmektedir. Böylelikle Hilmi Ziya Ülken’in belirttiği gibi ülkemiz düşünce tarihinin genel karakteristiğini ortaya çıkarmak mümkün olabilir.

Hilmi Ziya Ülken’in eseri *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi* (1966) bu konuda, sosyoloji araştırmalarının incelenmesinde önemli bir örnek oluşturabilir. Sosyolog ve edebiyatçılar ele alınarak Türkiye’nin düşünce tarihinin genel hatlarıyla belirginleştiği bu eser Türk düşünce dünyasının temel sorunları üzerinde derin bir incelemeye olanak sağlar. Bu temel eserden hareketle sosyologların sadece sosyolojiyle ilgilenmedikleri tespiti yapılabilir. Ya da bütün düşünürlerin sosyolojik meselelerle ilgilendiği de söylenebilir. Her iki halükarda da sosyoloji ile diğer sosyal bilim alanlarının birbirinden ayrı düşünülmemeyeceği gerçeği gündeme gelmektedir. Bununla beraber ilk dönem entelektüelleri sosyolojik sorunları genel sorunların bir sonucu olarak kabul etmişler, genel sorunların çözümlenmesi halinde sosyolojiye ilişkin konuların gündeme girmeyeceğini de düşünmüşlerdir. Buna bağlı olarak sosyologlarımız ve diğer entelektüellerimiz Türkiye’nin genel sorunlarına çözüm bulmayı istemişlerdir. Bu durum entelektüellerin kendi alanları dışında, daha çok da ekonomi ve siyaset alanında çalışmalar yapmalarıyla sonuçlanmıştır. Bu anlamda çoğu zaman siyaset bilimciler ve iktisatçılar, ya da bu alanlarla ilgili çalışma yapan diğer entelektüeller ön plana çıkmıştır. Bununla beraber entelektüellerin bu özelliği, güncel siyaset ve ekonomiyle aşırı ilgilenmek, bir gelenek halini almıştır. Yani her dönem aydınımızın vazgeçilmez iki ilgi alanı haline gelmiştir ekonomi ve güncel siyaset.

Düşünce dünyamız açısından değerlendirdiğimizde bu durum bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bunlardan birincisi Türkiye’de sosyal bilimler alanındaki teorik metinlerin azlığıdır. Tarih, sosyoloji, siyaset bilimi, ekonomi gibi alanlarda yapılan teorik çalışmalar yok denecek kadar azdır. Mevcut teorik çalışmaların da bir özgünlüğü olduğunu ifade etmek de oldukça zor görünmektedir. Aynı anlama gelmek üzere teorik çalışma olarak yapılan çevirilerinde çok dar bir alanı kapsadığını söylemek mümkündür. Bu noktanın Türkiye’deki pragmatik ve ampirik çalışmaların yaygınlığıyla da bir bağlantısının olduğunu, mevcut sorunlara çözüm olacağına inanılan eserlerin tercüme edildiğini ifade etmek yanlış olmaz. Mevcut sorunun, yani Batılılaşma sorununun çözümlenebilmesine katkısı olacağına inanılan Batı klasiklerinin çevirisi söz konusudur. Ancak bu çeviriler içinde Hilmi Ziya’nın da ifade ettiği gibi Kant ve Hegel gibi düşünürlerin yeri yoktur.

Düşünce dünyamızın değerlendirmesine 1920 ve 1930’lu yıllar itibariyle başlayacak olursak, bu yıllarda temel teorik bir kaygının varlığından söz edilebilir. Ancak var olan bu teorik kaygının mevcut teorik sorunları sorgulayan veya geçmiş döneme yönelen çalışmalar olduğunu söylemek pek mümkün görünmemektedir.

Bu dönemin düşünsel fotoğrafını çekebilmek adına Kurtuluş Kayalı’nın değerlendirmeleri faydalı olabilir. “1930’lar da yeni tarih anlayışının gerektirdiği bakış çerçevesini değiştiren genellikle çeviri olan çalışmalar yayınlanmıştır.1940’larda sosyoloji bilim dalında fazla sayılabilecek miktarda çeviri yapılmamış ülke sorunlarına yönelik kaygısı olan araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Özellikle Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe bölümünün iki öğretim üyesi Behice Boran ile Niyazi Berkes, biri Ankara köyleri diğeri de Manisa’da ki iki ayrı köy tipi üzerinde araştırma yapmışlardır. Bu araştırmalardan Boran’ın gerçekleştirdiği ikincisi bir gelenek yaratmış, 1960’ların ortasında etkin olan, Türkiye’de sosyolojinin gelişimi bakımından etkili olan Mübeccel Belik Kıray’ın Çukurova’da ki üç köy tipi hakkındaki çalışmasının(1965–1971) öncüsü olmuştur. Bir şekilde ifade edilecek olursa sosyoloji çalışmaları o dönemde ampirik araştırmalar olarak ortaya çıkmıştır. Ampirik çalışmalar her kesimde yoğun bir ilgiyle karşılanmış ve bu yoğun ilgi neticesinde bu çalışmalar 1960 sonrasında da hızla artmıştır.” (Kayalı,2003:58).

Ampirik köy çalışmalarının yanı sıra Marksist klasiklerin çevirileri de hız kazanmıştır. Bu çeviriler teorik çalışmalar yerine ikame edilmeye çalışılmıştır. Özetle ifade etmek gerekirse 1970'ler itibariyle artık düşünsel çalışmalar ampirik sosyoloji ve belgesel tarih çalışmalarına dönüşmüştür. Kayalı'nın da ifade ettiği gibi Türkiye'de sosyal bilimlerin temel zaafı teorik yapıtların yokluğu ve teorik kaygıların sınırlılığıdır.

Bu durum beraberinde farklı bir sorunu daha ortaya çıkarmaktadır. Türkiye'deki sosyal bilim çalışmalarının bir diğer özelliği olan gündelik siyasetle olan iç içe olma sorununu. Osmanlı son döneminden itibaren siyasal konular aydınların gündemini sürekli meşgul etmiştir. Özellikle 1950'ler den sonrada aydınların vazgeçilmezi güncel siyaset olmuştur. Zaten "Türkiye'nin iki temel sosyologu, daha doğrusu Türkiye'de sosyal bilimleri etkilemiş, ötesi şekillendirmiş olan entelektüeller, Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin, her ikisi de siyasetin, dar anlamda siyasetin içinde bulunmuşlardır." (Kayalı,2003: 61).

Gündelik siyasetle iç içe gelişen bir düşünce dünyasında geçmişe yönelik çalışmaların yapılamayacağı da açıktır. Siyasetle bağlantılı olarak gündeme getirilen ampirik çalışmalar aydınların geçmiş dönem düşüncesine yönelmelerinin önüne geçmiştir. Güncele fazla takılıp kalmakla şekillenen Çağdaş Türk Düşüncesinin var olan birikimden yararlanmadığı gibi, bir birikim, bir gelenek meydana getirdiğini söylemek de pek mümkün görünmüyor.

Bunun yanı sıra güncele takılıp kalmak Türk düşünce dünyasının kamplara ayrılmış bir görünüm sergilemesine de kapı aralamıştır. Geçmişle bağlantısı olmadığı gibi, bir birinden de haberdar olmayan bir özellik taşır hale gelen düşünce dünyamızın basit, sığ ve sınırlı bir görünüme bürünmesi de kaçınılmaz görünmektedir. Kısır çekişmeler ve siyasetin gölgesinde kalan bir düşünce dünyasında önyargıların belirlediği bir algılama alanı oluşmuş ve bu alanda bazı düşünürler yanlış anlaşıldığı gibi bazıları da hiç anlaşılammıştır. Özellikle siyasetin uzağında duran düşünürlerse kendi dönemlerinde hiç ciddiye alınmamışlardır. Bununla beraber böyle şekillenen bir düşünce dünyasında aydınlar bir ideolojiyle özdeşleştirilmişler, düşünür kimlikleri arka plana itilmiş ve bu

durum fikirlerinin anlaşılmasının önüne geçmiştir. Bunun sonucunda da düşünce dünyamız giderek sığlaşan bir görünüm sergiler hale gelmiştir. Tabii bu tespit Türk düşünce dünyasının bir özgünlüğü ve derinliği olmadığı anlamında anlaşılmalıdır. Türk düşüncesinin bir geleneğe sahip olduğunun en açık kanıtı bugün kimi düşünürlerce ifade edilen fikirlerin bundan yüz yıl önce ileri sürülmüş oldukları gerçeğidir.

Aynı zamanda Çağdaş Türk Düşüncesi içinde teorik konularla ilgilenmiş ve geçmiş dönem düşüncesini konu edinmiş düşünürlerin öneminden de bahsetmek faydalı olacaktır. Türk sosyolojisini teorik anlamda bir zemine oturtma uğraşısı içine girmiş bir düşünür olarak Hilmi Ziya Ülken, Türk sosyologlarını analiz eden değerlendirmelerde bulunmuş ve bu değerlendirmeleri dünya genelindeki gelişmelerle kıyaslamıştır. Ziya Gökalp ve Prens Sabahattin'in Türkiye'deki sosyolojinin gelişimi içindeki yerlerini çeşitli dergilerde yazdığı yazılarda tartışmıştır. Hilmi Ziya 'İnsan' dergisinin ilk sayısındaki çıkan "*Tanzimat'a Karşı*" (1938) adlı yazısıyla daha ilk başlarda bile yakın tarihin düşünsel analizini yapmayı denemiştir. Hilmi Ziya Türkiye'de sosyoloji alanında teorik çalışmaların yaygınlık kazanmasını belirtmekte, tarihe yönelip, güncel siyasetin tuzağından kurtularak biraz daha uzak dönemi merceğe altına alan bir sosyoloji çalışması gerçekleştirmeyi savunmaktadır. 1930'ların başlarında yayınladığı "*Türk Tefekkür Tarihi*" 1936'da yayınladığı "*Yirminci Asır Filozofları*" ve 1960'lı yıllarda "*Tarihi Maddeciliğe Reddiye*" eserleri de teorik çalışmalar noktasındaki hassasiyetin bir göstergesi olarak algılanmalıdır. Bu açıdan önemli bir çalışmayı Orhan Türkdoğan "*Çağdaş Türk Sosyoloji*" (1977) eseriyle gerçekleştirmiştir. Orhan Türkdoğan'ın aynı şekilde önemli Türk sosyologları hakkında kimi incelemeleri de mevcuttur. Türkdoğan dışında Amiran Kurktan Bilgiseven gibi sosyologlarda kimi sosyolog hakkında çalışmalar yapmışlardır. Ancak hiçbir sosyologun bizim çalışmamızın ana konusu olan Erol Güngör'ün, hocası Mümtaz Turhan'a bağlılığını ifade ettiği anlamıyla bir sosyologu andığından ve değerlendirdiğinden bahsedilemez.

Orhan Türkdoğan'ın çalışmalarının devamını beş yıl sonra Emre Kongar'ın "*Türk Toplum Bilimcileri I*" (1982) yapıtında bulmak mümkündür. Bu önemli çalışmanın, özellikle ilk cildi itibarıyla, geçmiş dönem sosyologlarına eğilmesi olumlu olmuştur. Bununla beraber Kongar'ın yapıtı "*Toplumsal Değişme Kuramları, İlkeleri*"(1972)

kitabının sadece iki Türk sosyologu, Ziya Gökalp ve Mübeccel Kıray'ı ele alması o dönemde bu iki sosyologun dışında başka sosyologların ciddiye alınmadığı anlamına da gelebilir. Bu tespitin paralelinde değerlendirecek Şerif Mardin'in *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri* eseriyle yakın dönem Türk tarihini teorik olarak değerlendiren ve bu çalışması ile önemli katkılar sağlayan sosyologlardan olduğu görülür.

Bununla beraber Baykan Sezer'in, Prens Sabahattin'i inceleyen, *Türk Sosyologları ve Eserleri I* adlı makalesi ile Türk sosyolojinin ana sorunları üzerinde derinlikli olarak durmaya başladığı *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları* kitapları bu çeşit çalışmalardandır. (Sezer, 1989; Sezer, 2006)

Aynı anlama gelmek üzere yakın dönem Türk felsefesinin sistematik bir analizini yaptığı "*Felsefe Tasavvurumuz*" eseriyle Rahmi Karakuş, düşünce dünyamızın görünmeyen yüzü olarak kabul edilebilecek felsefecileri bir gelenek dâhilinde değerlendirmek suretiyle düşünce dünyamıza iki yönlü bir katkı sağlamıştır. Felsefe alanında düşünsel birikime bir bütünlük kazandırmak adına, düşünsel serüvenimizin dönüm noktalarının belirginleştiği bu eserde, Hans Reichenbach ve Ernst von Aster gibi Batı'lı düşünürlerle beraber düşünsel serüvenimizde meydana gelen terminolojik dönüşümün düşünsel alanda da bir dönüşümü beraberinde getirdiği tespitinden hareketle, özgün bir düşünceden söz edebilmek için, tarihi bağlam içinde terminolojinin gözden kaçırılmaması sonucuna varılması oldukça anlamlıdır (Karakuş,2003).

Türk düşünce dünyasının son yüzyıl içindeki gelişimi söz konusu olduğunda başlangıçta ekonomi ve güncel siyaset merkezli bir anlayışın hakim olduğunu söylemek olanaklı görünüyor. Buna bağlı olarak aydınlarımızın siyasi kimlikleri ön plana çıkarılarak onların fikirlerinin geri plana atılması sonucu ortaya çıkmıştır. Yani çağdaş Türk düşüncesi siyasetin gölgesinde şekillenmiştir. Aynı şekilde siyasetle bağlantılı olarak ortaya çıkan güncel konulara ilgi ise ampirik çalışmaların yaygınlık kazanmasını beraberinde getirmiştir. Teorik çalışmaların yerini ampirik çalışmalar almıştır. Aydınların merakı neticesinde geçmiş dönem düşünce dünyası ilgi çekmemiş ve düşünce dünyasında bir kopukluk meydana gelmiştir. Geçmişle bağları kopan düşünce dünyası var olan birikimden yararlanamadığı gibi düşünsel anlamda bir gelenek

oluşturmanın da çok ötesinde kalmıştır. Bu durumun neticesi olarak Çağdaş Türk Düşüncesinin sınırlı ve sığ bir görünüme bürünmesi pek şaşırtıcı görünmemektedir. Ancak burada ifade edilmesi gereken bir gelişme olarak “kültür” kavramının düşünce dünyasının ilgi alanına girmesidir. Hilmi Ziya Ülken, Mümtaz Turhan ve Erol Güngör gibi düşünürlerin hiç ilgi çekmeyen bir dönemde kendilerine ilgi alanı olarak “geçmiş dönem düşüncesini” ve “kültür”ü seçmiş olmalarının yanında özellikle Erol Güngör’ün “tarih şuuru” kavramsallaştırması oldukça önemli görülmelidir. Teorik çalışmaların dikkate alınmadığı bir dönemde böyle bir uğraşı içine girmenin düşünce dünyamızdaki kopuşun önüne geçmek adına ne kadar anlamlı olduğu ortadadır. Ayrıca söz konusu düşünürlerin ilgi çeken konulardan ziyade düşünce dünyası üzerine yoğunlaşmaları aydın olmanın vasıfları noktasında açıklayıcı olabilir. Son zamanlarda Post modern yaklaşımların bir uzantısı olarak “kültür” kavramı üzerine vurgu yapılması sosyal bilimlerin önündeki tıkanıklığı gidermek anlamında değerlendirilmelidir. Ancak bu süreci iyi okumak ve kültür’ü siyasetin oyuncuğu haline getirmemek ya da kültürü mikro milliyetçilik ekseninde ele almamak bu hususta önemli görülmelidir. Aynı anlama gelmek üzere “kültür” kavramında güncel bir konu olarak sunulmaktadır. Bu noktada gözden kaçırılmaması gereken nokta “kültür” kavramını güncel siyasal gelişmeler neticesinde ortaya çıkmış bir alan olarak değerlendirmemektir. Ekonomik ve siyasal eksenli güncel konulardan uzak kalabilen düşünürlerin güncel bir alan olarak “kültür” tartışmalarıyla da güncel siyasal çekişmelerin içine düşme riski altındadırlar. Bu süreçle beraber geçmiş dönem düşüncesi üzerine yapılan çalışmalar Türk düşünce dünyası geçmişiyile barışmasının işareti olarak kabul edilebilir. Böylelikle birikimden istifade edilebilir, bir gelenek oluşturulabilir ve Türk düşünce dünyası bir derinlik kazanabilir.

1.2. Kültürel Görünüm

Çağdaş bir Türkiye'nin meydana getirilmesi sürecinde, en kapsamlı ve yoğun dönüşüm kültür alanında yaşanmıştır. Sosyal yapının en temel ögesini oluşturması ve değişimin en yavaş meydana geldiği sosyal kurum olması dolayısıyla kültür alanında böyle bir dönüşüm projesinin gerek uygulaması, gerekse sonuçları oldukça sarsıcı olmuştur. Yeni bir toplum yeni bir kültür, yeni bir kültür de yeni bir insan anlamına geldiğinden, söz

konusu değişimlerin insanların psiko-sosyal yapılarında da bir takım değişmeler meydana getireceği açıktır. Cumhuriyet döneminin gerçekleştirmeye çalıştığı toplum tipinin değişik bir insan tipi ortaya çıkaracağı/çıkaracağı da ortadadır. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus teoriyle pratik arasındaki tezattır. Dönüşümün ana unsuru olan insanın hiçbir şekilde dikkate alınmayışının dayanağı olarak ileri sürülen “Ben sen yokuz, biz varız” anlayışı da anlamını bulmuş değildir. Söz konusu anlayışla her ne kadar bireyler istenilen tarzda davranışta bulunmaya yönlendirilmek istenmişse de bu konuda da istenilen anlamda başarı elde edildiğini söylemek oldukça zordur. Ortaya çıkan insan tipi kendini kaybettiği gibi “yeni kendini” de bulabilmiş değildir. Bu uygulamanın başarısız sonuçlanmasının arka planındaki sebeplerden biri şüphesiz, insanın kolayca değiştirilebilir bir nesne olarak algılanması vardır. İnsanın sosyal yapısı bir tarafa organizma olarak insan bünyesi de söz konusu anlayış çerçevesinde göz ardı edilmiştir. İnsan bünyesiyle uyuşmayan bu değişimin lokomotifleri olarak da “lider” kişiler ön plana çıkarılmıştır. Cumhuriyetin çağdaş ve ulusal bireyinin söz konusu dönüşüm yaşandıktan sonra kendiliğinden ortaya çıkacağına yönelik bir kanaat oluşmuştur. Böyle bir oluşumun gerçekleşmeyeceği yönündeki söylem Türkiye’nin ciddi entelektüellerini belirleyen bir ölçüt olarak ele alınabilir. Kültürel dönüşümlerin yapısal dönüşümlerle tamamlanmadığı takdirde istenilen insan tipinin ortaya çıkmayacağı tespitini yapmak oldukça anlamlıdır. Zira bu tespit siyasal açımdan bağımsız bir düşüncenin varlığını göstermek bakımından önemlidir. Böyle bir açılımın süreklilik kazanabilmesinin yolu da Türk insanının ve Türk düşüncesinin tarihiyle barışması sayesinde yakalanabilir. Türk düşüncesinin geçmişiyle olduğu kadar kültürüyle de barışması gerekir. Mevcut birikimden yararlanabilmenin tek yolunun bu barışmadan geçeceği ortadadır.

1.3. Türk Düşüncesinin Temel Sorunları

Türk düşünce dünyasına bakıldığında yakın dönemin ve entelektüellerinin pek ilgi çekmediği görülür. Doğal olarak o dönem entelektüellerinin düşüncelerinin bütünsel bir incelemesinin yapılmadığı da açıktır. Bu durumun nedeni olarak insanların “güncellik” merakı gösterilebilir. “Güncel olanla uğraşma bireylerin geçmiş dönemlerin entelektüel özelliklerinden öte tarihlerinin açıklığı kavuşturulmasının önünde de bir engel

oluşturmuştur. Hemen herkes toplumun nereden geldiğiyle değil nereye gittiğiyle meşguldür.”(Kayalı,2000:95).

Güncel konulara aşırı ilgi beraberinde kendi sorunlarını da getirmiştir. İnsanlarda bugünün her yönüyle dünden daha iyi olduğu ve artık bugüne yönelik açılımların önemli olduğu yönünde bir kanaat oluşmuştur. Bu kanaat, Mevlana'nın “dünle beraber gitti cancağızım, bugün yeni şeyler söylemek lazım” ifadesinde anlamını bulmuştur. Aynı anlama gelmek üzere “dün dündür, bugün bugündür” sözü de bu anlayışın paralelinde yorumlanabilir.

Bununla beraber düşünce dünyamızın siyasetle iç içe geçmiş bir görünüm sergilemesi bir diğer sınırlılık olarak algılanabilir. Geçmiş dönem düşüncesine yönelik her açılım siyasal çağrışımları da beraberinde getirmiştir. Geçmiş dönem düşüncesi denildiğinde, düşünürlerin siyasal kimlikleri veya siyasal akımlar hakkındaki yorumları ön plana çıkmıştır. Siyasal kimliklerin ön plana çıkması da bazı açmazları beraberinde getirmiştir. Siyasal kimliği belirgin olmayan düşünürlerin gündeme gelmeyişi ve dikkate alınmayışi bir tarafa, siyasal olarak belirli bir eğilimi olan düşünürlerin de önemli fikirlerinin gözden kaçırılması söz konusudur. Gerek düşünürlerin bir ideolojinin temsilcisi kabul edilmesi dolayısıyla dikkate alınmayışi, gerekse daha soğukkanlı davranarak farklı kamplardaki düşünürleri değerlendirme uğraşısı içine girebilmeyi başarmış araştırmacıların, bu düşünürlerin sadece siyasi fikirlerini dikkate almaları yönünden olsun, bu durum düşünce dünyamız adına hiç de iç açıcı sonuçlar doğurmamıştır. Kamplara bölünmüş bir yapı görünümü alan düşünce dünyamız geçmiş dönem birikiminden istifade edemediği gibi zamanın önemli fikir adamlarını da siyasetin gölgesine hapsetmiş görünmektedir. Sınırlı sayıdaki geçmiş dönem çalışmasında genellikle siyasal eğilimler ön planda tutulmuştur.

Türk düşünce dünyasının bu sınırlılıkları farklı özelliklerin anlaşılması bakımından aydınlatıcı olabilir. Bu özelliklerin başında insanların zaman ilerledikçe her alanda müspet bir ilerleyişin olduğuna yönelik kanaate sahip olmalarıdır. Toplumda zaman içinde daha geçerli ve anlamlı düşüncelerin ileri sürüldüğüne dair kesin bir inanç hâkimdir. Geçmiş döneme yönelik ilginin azalmasın önündeki engellerden birisi bu

anlayıştır. Aynı zamanda her anlamda bugünün dünden daha iyi olduğuna yönelik bir kanaat oluşmuş gibidir. Bu kanaat aydınların geçmiş dönem düşüncesine ilgi duymalarının önüne geçmiştir.

Bir de çağın gelişmiş ülkelerine yönelik aşırı ilgi söz konusudur. Bu ilgi söz konusu ülke düşünürlerinin fikirlerini her şeyin üstünde görme anlayışını da beraberinde getirmektedir. Bu anlayış paralelinde “tercüme” sorunu gündeme gelmektedir. Tercüme yoluyla fikirsel altyapı oluşturulup söz konusu gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşılma amaçlanmıştır. Bu dönemin zihniyet yapısını anlayabilmek adına Kayalı'nın ifade ettiği gibi Hilmi Ziya Ülken'in “*Uyanış devirlerinde Tercümenin Rolü*” (1935) adlı yapıtı ve 1938 yılında yayınlanan “*Medeniyetin Yürüyüşü*” makalelerine bakmak faydalı olabilir. Söz konusu makaleden hareketle medeniyetin düzenli bir şekilde ilerlediği kabul edildiği için dönüp geriye bakmanın da bir anlamı yoktur. Çünkü her yeni dönem bir önceki dönemin tüm özelliklerini içinde barındırmaktadır. Bu anlamda Batı Medeniyetinin temel eserlerinin Türkçeye çevrilerek özümlemesi yeterli olacaktır. Aynı açıdan entelektüellerimizin Batı'yı anlamaları yeterli olacaktır. Pek tabii olarak bu anlayış çerçevesinde Batı klasikleri anlamında büyük bir tercüme bolluğu yaşanmıştır. Ancak Batı klasiklerinin Türkçeye çevrilmesinin, kültür hayatımızda ne gibi değişiklikler meydana getirdiği üzerinde durulmamıştır. Aynı anlama gelmek üzere Türk kültür hayatını biçimlendiren Doğu kültürünün temel eserlerine de bir ilgi söz konusu değildir.

Bu durum karşısında önemli bir tepki gözlenmemiştir. Daha sonraki dönemde Marksist klasiklerin çevrilmesiyle bir tepkinin oluştuğu söylenebilir. “Dar bir entelektüel grubu, Marksizm'e eleştirel bakan kitap çevirirken çok daha geniş bir kesim Marksist olarak niteledikleri düşüncelere yönelik eleştiri yapmıştır. Örneğin Erol Güngör'ün Rymond ARON ve Paul HAZARD'dan çevirdiği kitaplar batı eleştirisi mahiyetinde olmayıp Marksizm'in başka Batı düşünce dayanakları tarafından eleştirisi mahiyetindedir.” (Kayalı, 2000:99).

“Türkiye de muhafazakâr aydınının düşünce serüveninin gelişim seyrini belki belirgin olarak Erol Güngör'ün yazdıklarında yakalamak olanaklıdır. Bu açıdan bakıldığında

Cemil Meriç'in düşünce gelişiminin de kısmen benzeri mecrada seyrettiği anlaşılabilir.” (Kayalı,2000:99). Fakat Erol Güngör'den farklı olarak Cemil Meriç Marksizm eleştirisi ve diğ r hususlarda Batılı kaynaklardan daha çok etkilenmiştir.

Aynı anlamda Cemil Meriç'in İslamiyet olmasa Marksizm'in gerçekliği anlamak için iyi bir dayanak olduğu yönündeki açılımı Türk aydınının nasıl bir müşterek paydada buluştuğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu nokta bize Türk düşüncesinde aydınların geniş bir yelpazede düşünmedikleri yönünde bir çıkarım yapma olanağı vermesi bakımından önemli görülmelidir. Düşünce dünyasında bir farklılaşma oluşamamasının en açık nedeni olarak da, aydınların Türk toplum yapısının Batı toplum yapısından farklı olabileceğini düşün(e)memeleri olabilir. Türk toplumunun da Batı toplumlarının gelişim aşamasını takip edeceği yönündeki kanaat düşünce dünyasında da aynı sonucun ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Dolayısıyla Batı toplumlarının düşünsel serüveninin gölgesi düşünce dünyamıza düşmüştür denilebilir. Her ne kadar Osmanlının yapı olarak Batı toplumlarından farklı olduğu düşünülmüşse de aslında için g r nd ği gibi olmadığı vurgusu da yapılmıştır. Gerek ekonomik anlamda olsun, gerekse sosyo kültürel anlamda olsun Osmanlı yaşanılıp geçilmesi gereken bir aşama olarak ele alınmıştır. Asya Tipi  retim Tarzı evrensel bir sistem olan kapitalist sisteme geçiş süreci olarak kabul edilmiş ve bu günkü kapitalist sisteme ilerlememiz zaruretmiş gibi anlaşılmıştır. Bu durum aslında hiçbir Şeyin temelde farklı olmadığı ve ancak gelişim evreleri bakımından farklı görünmektedir, tarzında bir anlayışın hâkim olduğunu gösterir. Tüm bu bakış açısı “farklılıklar zamanla ortadan kalkacak ve evrensel kader ortaya çıkacak” söyleminin yansıması olarak değerlendirilmelidir. Düşüncenin de evrensel bir ilerleme kaydettiği yönünde bir kabul bazı sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Siyasi tarih gibi düşünce tarihinin de paralel bir gelişim göstereceği yönündeki inanişla birlikte, düşünce tarihi üzerine yapılan çalışmalarda Batı düşüncesi temele alınmış, Türk düşünce tarihi dikkate alınmamıştır. Bu noktada az sayıda düşünür farklı bir açılıma gitmiştir. Erol Güngör ve Baykan Sezer gibi düşünürler bu anlamda değerlendirilebilir. Türk düşünce dünyası içinde aykırı bir yer işgal eden bu ve benzer bazı düşünürlerin eserleri üzerine düşünmek, Türk düşünce dünyası üzerine düşünmek olarak algılanmalıdır. Böyle bir yaklaşım düşünce dünyamızın aydınlanmamış yönlerini açığa çıkarılması ve bir gelenek oluşturulması anlamında da önemli kabul edilmelidir.

Zira düşünce dünyamızın şekillenişinde cumhuriyetin ilk yıllarının olduğu kadar Osmanlının son döneminin de etkisi olduğu açıktır. Fakat burada belirtilmesi gereken husus, her ne kadar evrensellik gündemde olsa da aydınımız yerelliği de tamamen gündem dışı bırakmamış olmasıdır. Bununla beraber gözden kaçırılmaması gereken nokta söz konusu yerellik vurgusunun tarihi bağlamından koparılarak yapılmasıdır. Bu sorunun “çözümü(nü)n de tarih ve sosyolojinin barışmasından geçtiği açıktır. Bunun içinde düşüncede mutlaklık anlayışının hegemonyasından kurtulmak gerekecektir.

Evrensellik anlayışının bir uzantısı olarak ortaya çıkan bir diğer sorun da düşüncede kesinlik anlayışdır. Farklı coğrafyalarda ve tabii ki farklı zamanlarda farklı gerçekliklerin ortaya çıkabileceğine yönelik bir anlayışın pek ilgi çektiği de söylenemez. Aynı tarihi gelişim çizgisinin yaşanacağı ve her şeyin aslında birbirine benzediği varsayımı, düşüncede mutlaklık anlayışını beraberinde getirmiştir. Zamanın düşünceyi etkilemediği anlayışıyla iki asır önceki bir düşünürün bugünkü sorunlara çözüm üreten fikirleri olabileceği kanaati hâkimdir. “Düşüncede mutlaklık zaman içinde de farklılık arz etmemektedir. Gerçekliğin zamanla sınırlı olmaması, bazı yaklaşımların neredeyse her dönemde gerçek olarak nitelenmesi, gelişimden, düşünsel gelişimden bahsetmek yerine geçmiş dönemde güncel sorunlara cevap arama eğilimini ortaya çıkarmışa benzemektedir. Bunun sonucu olarak da başka merakların ötesinde geçmiş dönemin düşünce adamları günümüzün somut sorunlarına çare olarak nitelenen düşünceler ürettikleri için anılmaktadır. Bu nedenle Türkiye de zaman ve mekân ötesi düşünsel gerçeklik arama teşebbüsü de bilgi sosyolojisinin gelişmesini engellemişe benzemektedir.” (Kayalı,2000:105).

Bunun paralelinde Türk düşünce dünyasının son yüzyılda somutluklar üzerine şekillendiği söylenebilir. Düşünce tarihi üzerine yapılan çalışmalarda somut gerçeklikler ele alınmakta, zihniyet konusu göz ardı edilmektedir. Kayalı'nın ifadesiyle söyleyecek olursak, “ Türkiye’de düşüncede yenilik, yeniden bir tarih yazmak, bir başka deyişle somut gelişmeleri farklı değerlendirmek şeklinde tezahür etmektedir.” (Kayalı,2000:105) Geçmiş dönem düşünürleri ilgi çekmemiştir. Geçmiş dönem düşünürlerine yönelik sınırlı sayıda çalışma ise düşünürlerin ne düşündüklerini ifade etmekle yetinmişlerdir. Bu ifade tarzı ise genellikle güncel konularla orantılı

değerlendirilmiş, geçmiş dönemde üzerinde durulan konular üzerine düşünülmemiştir. O dönemde yaşanan siyasal gelişmeler ve söz konusu düşünürün bu siyasal gelişmelerle bağlantısı merak konusu olmuştur.

Ekonomik ve siyasal gelişmeler güncel meraklı aydınları da belli noktalarda tatmin etmemiş gibi görünmektedir. Son dönemlerin post-modern dalgalanmasının da etkisiyle günümüz aydını kendisine ilgi alanı olarak “kültür” ü seçmiş bulunuyor. Fakat bu ilgi alanında meydana gelen değişiklik güncel sorunlara çözüm bulabilmenin bir uzantısı olarak da yorumlanabilir. Bugünkü söylemlere dayanak oluşturmak adına geçmiş dönem düşünürlerinin fikirlerini anımsatmaya benzer bir tarzda, kültür üzerine ilginin geri planında da siyasal yönlendirmelerin izini bulmak mümkün görünüyor. Bu tarzda da olsa “kültür” üzerine düşünmenin düşünce dünyasına yeni bir ufuk açtığı söylenebilir. Erol Güngör deki anlamıyla “kültür” kavramı ele alındığında sosyal bilimlerin önündeki tıkanmada açılmış olacak gibi görünmektedir.

BÖLÜM 2: BİR TÜRK AYDINI OLARAK EROL GÜNGÖR

2.1. Erol Güngör'ün Hayatı Ve Şahsiyeti

Erol Güngör 25 Kasım 1938'de Kırşehir'de doğdu. İlk ve orta tahsilini burada tamamladı. Ortaokul öğrencisiyken eski Türk harflerini öğrendi. Lisedeyken Lütfi İki beyden Arapça dersleri aldı. Böylece İslam-Türk kültür tarihinin ana eserlerini okudu. Taberi Tarihi'nin tamamına yakınını ezberledi ve lise yıllarındaki bu durum hayatına yön verdi. Mahalli bir gazetede takma adla yazılar yazdı (Vayni, 2002:13–18).

1956'da Kırşehir Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydoldu. Öğrencilik yıllarında devrin önemli ilim, fikir ve sanat adamlarının sohbetlerine katıldı. “Mükrimin Halil Yınanç, Nurettin Topçu, Fethi Gemuhluoğlu, Nihal Atsız, Asaf Halet Çelebi, Necip Fazıl Kısakürek, Ekrem Hakkı Ayverdi, Mithat Bahri gibi kimselerden de büyük ölçüde istifade etmiştir”(Yıldız,1998:17). Fethi Gemuhluoğlu tarafından Mümtaz Turhan'la tanıştırıldı. Mümtaz Turhan'la tanışması hayatının yönünü değiştirdi. Hukuk Fakültesinden ayrılıp İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümüne geçti. Güngör,1975'de okuduğu fakülteye memur oldu ve bununla beraber İstanbul Gazetesi'nde musahhih olarak çalışmaya başladı. Aynı zamanda Misafir Profesör olarak İstanbul Üniversitesinde bulunan Hains'in laboratuvar asistanlığını üstlenmiştir (Güngör,1996:305).

1961'de üniversiteden mezun oldu. Aynı yıl Prof. Dr. Mümtaz Turhan'ın başkanı bulunduğu Tecrübî Psikoloji kürsüsüne asistan oldu. Asistanlığı sırasında Türkiye'de yeni bir ilim dalı olan Sosyal psikolojiye yöneldi. Bu disiplinin önemli eserlerinden Krech ve Crithfield'in Sosyal Psikoloji kitabını Türkçeye çevirdi. Akademik çalışmalarının yanı sıra dergi ve gazetelerde yazılar yazmaya devam etti. 1965'de *Kelami(Verbal)Yapılarda Estetik Organizasyon* adlı teziyle doktor oldu. 1966'da ABD Colorado Üniversitesinden tanınmış sosyal - psikolog Kenneth Hammond'un daveti üzerine Amerika'ya gitti. Bu üniversitenin Davranış Bilimleri Enstitüsünde milletlerarası bir ekibin araştırmalarına katıldı. 1968'de yurda dönerek Tecrübî Psikoloji

kürsüsünde Sosyal-psikoloji ders ve seminerlerini yürüttü. “*Şahıslar arası İhtilafların Çözümünde Lisanın Rölü*” konulu teziyle 1970 yılında doçent oldu (Güngör,1996:305).

“Erol Güngör üniversitede verdiği derslerle, ilmi yayınlarıyla Türkiye’de sosyal-psikoloji dalını önemli bir saha haline getirdi. Başbakanlık Planlama Teşkilatı, Milli Eğitim Bakanlığı ile Kültür Bakanlığının çeşitli komisyonlarında vazife aldı.1978’de “*Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*” adlı teziyle sosyal-psikoloji profesörü oldu.1982’de Konya Selçuk Üniversitesi’ne rektör tayin edildi ve bu görevi sırasında 24 Nisan 1983’de vefat etti” (Vayni, 2002:13–18).

Beşir Ayvazoğlu’nun ifadesiyle Erol Güngör, Türk aydınının “proto-tipi”dir. Derin bilgi ve tecrübe sahibi bir akademisyen olma vasfının yanında o, entelektüel hayatımızda yeri doldurulamayacak bir mütefekkir,hafızalardan silinmeyecek bir kültür adamıdır. İhtisas sahasıyla ilgili çalışmalarıyla ilim dünyamıza, sosyo-kültürel meselelerimize yönelik çalışmalarıyla da milli kültür dünyamıza pek çok eser armağan etmiştir. Onun eserlerinde ortak paydanın “kültür” olduğu; hatta milliyetçilik, din, dil, tarih gibi konuları bile bu kavramla olan münasebetleri nispetinde ele aldığı rahatlıkla söylenebilir.” (Yıldız,1998:21). Bu anlamda bizde Erol Güngör’ü “kültür” kavramını temele alarak inceleyeceğiz.

Hatta ciddi ilk yazısı olarak gördüğü o zamanki Milliyet’te, Ulunay’ın sütununda yayınlanan tenkit yazısı Kırşehir’de önemli bir ilgi uyandırmıştı. 1960’ların ortalarında çıkan *Yol* dergisi seviyeli bir haftalık dergiydi. Erol Güngör’ün bu dergideki yazılarının Marksizm’in tenkidi niteliği taşıdığı görülür. Daha sonra Güngör *Töre*’nin devamlı yazarları arasında yer alır. Aynı tarihlerde “*Türk Edebiyatı*”nda da edebi yönü güçlü makale ve çeviri yazılarını kaleme alıyordu. 1975’lerde “*Ortadoğu*” gazetesinde başyazarlık yapmıştır. Güngör bu gazetede başyazarlıkta günlük politikaya da temas ediyordu, ama yazıları o güne kadar karşılaştığımız günlük politika yazılarına benzemiyordu. O ne objektiflik endişesiyle hiçbir fikri beyan etmeyen çoğu defa sadece olayları özetleyen yazarlara benziyor; ne de bir politikacıdan farklı davranan yazarlar gibi yapıyordu. Günlük politik meselelerine sosyal ilimlerin, tarihin ve milli kültürün süzgecinden geçiriyor, sonra da öz ve anlaşılır biçimde yazıya döküyordu. 1980

sonrasında da “Yeni Sözcü” , “Yeni Düşünce” , ”Doğuş” , “Hamle” , gibi dergilerde yazdı (Vayni ,2002:24).

2.2. Erol Güngör Düşüncesi Ve Sosyal Kavramlar

2.2.1. Tarih Şuuru

Türk düşünce dünyası açısından değerlendirildiğinde gerek geçmişe yönelik ilginin azalması ve beraberinde teorik çalışma yapılmamasıyla sonuçlanan “tarih”in sosyal bilimlerin alanının dışına çıkarılması bakımından olsun gerekse düşünce dünyamızın içinde bulunduğu durumun geri planında yatan, aydınımızın Batı karşısında duyduğu kompleksin giderilebilmesi bakımlarından “tarih” kavramı ele alınmalıdır. Tarih kavramı ele alınırken dikkat edilmesi gereken husus geçmişteki büyük medeniyetlerden ilham alarak aydınımızın kendi kimliğini ve kişiliğini kazanmasının mümkün olabileceği gerçeğidir.

Burada Erol Güngör aydınımızın genlerinde meydana gelen bu değişimin(yada hafıza kaybının) ani toplumsal değişimler ve bu değişimler paralelinde geçmişin aydınlatılmamasından kaynaklandığını ifade ediyor.

Erol Güngör tarihle ilgili görüşlerini sosyolog Karl Manhiem’in “ İnsan, cemiyetin sosyal ve tarihi yapısı hakkındaki en vazih görüşe ya o cemiyet içinde yükselirken, ya da düşerken ulaşır” sözüyle açıklamaya başlar. “Gerçekten tarihle ilgin arttığı çağlar genellikle cemiyetin süratli değişme içine girdiği, yani düşüş ve çıkışların çoğaldığı zamanlardır” (Güngör,1999:59).

Fakat Güngör bu ilginin sosyolog ve tarihçilerin olaylar arasındaki neden sonuç ilişkisini açıklamak için giriştikleri ilgiden farklı olduğunu belirtir. “Özellikle sosyal değişimin önemli sıkıntılara yol açtığı zamanlarda tarih yeni bir cemiyet tipinin kaynağı haline gelir; insanlar o günkü buhrandan çıkış yolunu tarih içinde ararlar.

Tarihte bulunacak bir modelle şimdiki çarpık sosyal gidişten kurtulmayı ümit ederler” (Güngör,1999:59).

Erol Güngör’e göre tarihe ilgi iki türdür. Objektif ilgi; tarihte yatan gerçekleri ortaya çıkarmak için duyulan ilgidir. Sübjektif ilgi ise tarihin yaşatılması için gösterilen gayreti ifade eder ve tarihi gerçekliklerin ortaya çıkarılmasının önüne geçer. Fakat asıl gerçekleştirilmesi gerekenin geçmişle bugün arasındaki bağın hislerden ayrı ele alınmasıdır. Erol Güngör bu anlamda “Batı ülkeleri tarihleriyle bizden daha çok ilgilidirler; geçmişle bugün arasındaki münasebeti daha iyi görmekte ve bir bakıma geçmişi daha iyi yaşamaktadırlar. Buna karşılık, Batı medeniyetine intibak etmeye çalışırken büyük çalkantılar geçiren ülkelerde eskiyi yaşamak için gösterilen gayretler geçmişin süratle ölmesine yol açmaktadır” tespitini yapmaktadır (Güngör,1999:59).

Bugüne ait meselelerin çözümünü geçmişte aramak ya da gelecekteki bir toplum tarafından çözümleneceğine inanmak aynı derecede yanlıştır. Erol Güngör bu iki yaklaşımı da ütöpik bulur ve bunlardan birincisine “Gelenekçi Ütopya”, ikincisine de “Sosyalist Ütopya” adını verir.

Erol Güngör geçmişe hasretle bakmanın ve sık sık geçmiş üzerinde durmanın bugünden duyduğumuz sıkıntının ve gelecekte duyduğumuz kaygının bir uzantısı olduğunu ifade eder. Bu bağlamda gelecekte ve bugün den ne anlaşıldığı üzerinde durarak konuya açıklık getirmeye çalışır. İnsanın zihnindeki ve özlem duyduğu geçmiş “*sübjektif geçmiş*”tir. “Böylece, bilmediğimiz veya benimsemediğimiz bir tarih bizim için geçmiş(mazi) olamaz. Bugün dediğimiz şey ise genellikle insanın hayatında geçmişle karşılaştırılan kısımdır. Gelecek ise içinde bulunduğumuz andan itibaren bilinmeyen bir sona, fakat genellikle kendi hayatımızın sonuna kadar uzanan zamandır. Bu zaman parçalarındaki olaylar bizim mazi veya tarihle olan ilgimizin belirlenmesinde asıl rolü oynar” (Güngör,1999:61).

Erol Güngör için geçmişe bakmanın anlamı kaçıp sığınılacak bir liman aramak değil, iyi bir dünya kurma isteğidir. Hiç kimsenin ilkel bir hayata dönmeyi istemeyeceğinden hareketle, maziye duyulan özlemin sebebi olarak bugünkü hayatın bizi mahrum

bıraktığı kıymetlerdir, diyen Güngör, maziyi geri getirmek değil mazideki ihtişama yeniden kavuşmak için bu özlemin duyulduğunu vurgular. Saadeti tarihte arayanları haklı çıkaracak en büyük gerçeklik olarak tarihimizin büyüklüğünü ve zenginliğini gösteren Güngör'e göre geçmişle bugün arasındaki asıl izgi Cumhuriyet'in ilanıdır. Geçmiş denildiğinde Cumhuriyet ncesi yani Osmanlı dönemi anlaşılmaktadır. "Osmanlı imparatorluğu döneminin pek çok bakımdan şimdiki Türkiye'ye üstünlüğü açıkça bellidir" diyen Güngör "en ilerici aydınlarımızın bile övünülecek bir şey aranınca eninde sonunda o eski günlere sığındığını ve sadece klmekle kalmamış kendimizi iyice küçük görmeye alışmış bulunmaktayız" demektedir. Erol Güngör'n düşünce dünyamıza kazandırdığı en anlamlı katkılarının başında yer alan "milli zgven" sayesinde ki geçmişte olduğu gibi şanlı bir millet haline gelebileceğizdir. Fakat her anlamda tıkanıklığın temel sebebi bu klmşlk kompleksidir. Aydınlarımızın içine düştüğü bu klmşlk kompleksi sonucunda da düşünce dünyamızın ne kadar sığlaştığı ortadadır.

Erol Güngör tarihin bize ne verebileceği noktasındaki açılımla bağlantılı olarak, modern ilim öncesinde tarihin iki maksatla kullanıldığını ifade eder. Bunlardan birincisi yaşamakta olan hayatın temellendirilmesi ve ona geçerlilik kazandırılması, yani "otoriteyi ayakta tutma gayreti" denebilir. "İkincisi ise geçmişe bakarak gelecek hakkında kehanette bulunmak, "kader"nin neden ibaret olduğunu anlamaktı" (Güngör,1999:69). Fakat Erol Güngör'e göre tarih bu anlaşılanların dışında , "yorumu daima açık vakaların objektif bir şekilde tespiti şeklinde anlaşıldığını ve bu anlamda tarih sosyal ilimlerden biridir ve ilim tarihi, sosyal tarih, iktisat tarihi, kültür ve medeniyet tarihi gibi dallar halindedir" (Güngör,1999:69).

Her şeyden önce sosyal olaylar belirli bir zaman diliminde gerekleştiklerinden onlarda tarihidir. Buna bağlı olarak insanların şimdi gördüklerinin daha önceden nasıl ve ne şekilde geliştiğini bilmeden hiçbir şey yapamayacakları görüşündedir. Erol Güngör tarihin akışı hakkında belli bir görüşe sahip olmaya "tarih şuuru" adını verir. Bu ise bir insanın tarih olaylarını anlamlı bir bütünün ayrılmaz parçaları olarak görmesi demektir. Bu sebeple "milli tarih şuuru, milletle ilgili tarihi, basit olaylar yığımı olarak değil, bugünkü kaderi çizen anlamlı bir zincirin halkası olarak anlamaktadır."

(Güngör,1999:75). Bu şuur milletin insanlarına milli bir benlik ve kimlik kazandıracaktır. Böylelikle ortak bir tarih bilinciyle ortak bir istikbal bilinci de oluşabilecektir.

Tarih şuurunu “millet fertlerinin kendi tarihleri hakkındaki düşünceleri” olarak değerlendiren Güngör bu şuurun gerçekle örtüşmeyebileceğini de belirterek bunun çok da önemli olmadığını belirtir. Ancak geçmişin hiç değilse bir “sosyal hafıza” olarak bugünkü hayatımıza uzanması gerektiğini ifade eder.

“Millet olarak kültürümüzü, kültür değerlerimizi bilmez ve tanımazsak temellerimiz sağlam olmayacaktır. Bu bize tarihin, sosyal ilimlerin asıl malzemesi olduğunu gösterir. Çünkü sosyal ilimleri anlayıp yorumlayabilmek için tarihi bilmek gerektiğinden bu alanla ilgili bilgi sahibi olmak, bir ülke insanı için ana dil bilgisi kadar gereklidir. İşte bu, insanların tarihe ilgi duymalarının bir diğer sebebi olmaktadır. Bu sebeple bir milletin milli şahsiyetinin nasıl oluştuğu, o milletin tarihinin belli bir şekilde yorumlanıp öğretilmesiyle mümkün olacaktır” (Güngör,1993:203).

“Tarihimizin peşin hükümlerden sıyrılmış olarak araştırılıp incelenmesi ve geçmişimizle ilgili gerçek bilgilerin genç nesillere öğretilmesi, gençlerimizi yabancı özentisinden ve geçmişimize karşı duydukları aşağılık duygusundan kurtarabilir. Erol Güngör’e göre bu bir “*tarih kampanyası*” ile başarılabilir ” (Akgül,1998:140).

İnsanımızı Batı karşısında duyduğu kompleksten kurtarmanın yegâne yolu olarak topluma kazandırılacak olan “*tarih şuur*” ancak “*objektif tarih*” ve “*sübjektif tarih*” anlayışının mümkün olduğunca birbirine yaklaştırılmasıyla olacağını ifade ediyor Erol Güngör. “Şu halde Türk’ün milli hüviyetini ortaya çıkarmak üzere tarihe yeniden bakmak onu yeniden yorumlamak gerekiyordu”(Güngör,1982:100).

2.2.2. Kültür Kavramı

Erol Güngör'n Türk düşünce dünyasına hayati katkılarında birisi olarak *kültür* kavramı ele alınmalıdır. Erol Güngör sosyal bilimlerin ve aydınların ilgisini çekmeyen *kültür* kavramını düşünce dünyamıza kazandırmanın ötesinde *kültür'n taşıyıcısı* bir aydın olması dolayısıyla düşünce dünyamızda yeni bir paradigma geliştirmiştir. Her ne kadar Erol Güngör'den önce bazı düşünürler de kültür konusunu ele alsalar da(hocası Mümtaz Turhan gibi), hiçbir düşünür onun kadar kültürüyle barışık ve bu kültürün taşıyıcısı olamamıştır. Bu bağlamda Erol Güngör'n düşünce dünyamıza katkılarını değerlendirebilmek bakımından *kültür* kavramının öncelikle anlaşılması gerekir.

Erol Güngör'e göre sosyal ilimlerde *kültür* denince “bir topluluğun kendi hayati problemlerini çözmek üzere denediği ve uzun yıllar içinde standart hale getirdiği usuller ve vasıtalar anlaşılır. Şu halde bir topluluğun ihtiyaçlarını karşılamak üzere benimsemiş bulunduğu hayat tarzı bütün maddi ve manevi unsurlarıyla birlikte onun kültürünü teşkil etmektedir” (G,1975:65).

Bizde ilk defa Ziya Gökalp'ın ortaya attığı ve bazı batılı entelektüellerin de kabul ettikleri bir tarife göre medeniyet kültürler arasında öğrenme yoluyla birbirine geçen ve bu suretle ortak hale gelen unsurlara denmektedir. Demek ki medeniyet milletlerin birbirine benzer veya aynı olan taraflarını, kültür ise onları birbirinden ayıran tarafları temsil etmektedir (Güngör,1975:65).

Türk düşünürlerine baktığımızda hemen her düşünürün bu paralelde bir değerlendirmeyi kabul ettiği görülür. Ciddi sosyologlarımızdan Emre Kongar'a göre de “ tüm insanlığın kültür öğeleri, uygarlığı oluşturur” (Kongar,1999:13).

Bu genel tanımlamanın dışında Erol Güngör *Milli Kültür* ve *Halk kültürü* kavramlarına açıklık getirmek yoluyla *kültür* kavramını açıklamaya çalışmıştır. Kültür kavramının Erol Güngör düşüncesindeki yerini anlayabilmek için *milli kültür* ve *halk kültürü* kavramlarına açıklık getirmek faydalı olacaktır.

2.2.2.1. Milli Kültür ve Halk Kültürü

Erol Güngör'de halk kültürü ve milli kültür kavramlarını anlayabilmek için özellikle Osmanlı dönemine ve bu dönemin sonlarına doğru en şiddetli biçimiyle ortaya çıkan Osmanlı eleştirilerine temas etmek kaçınılmazdır. Bu bağlamda konuya açıklık getirmeye Osmanlı'nın son dönemlerindeki münevver kültürü veya münevverlerin kültür mefhumunu açıklayarak başlamakta fayda var. Tabii böyle bir açıklama yapabilmek için Türk aydınının gelişim süreci hakkında birkaç açıklamayı hatırlamak gerekmektedir. Bu anlamda tarihsel koşullardan bağımsız bir aydın portresi çizmek de pek mümkün görünmemektedir. Zira Türk aydını tamamen tarihsel gelişmelerle şekillenmiş bir özellik taşımaktadır. Tanzimat'la başlayıp, meşrutiyetler ve nihayet cumhuriyetle yaşanan köklü değişiklikler aydınının bilincinde de belli bir dönüşüm meydana getirmiştir. Ayrıca Osmanlı aydınının gelişim süreci Avrupa'dan çok farklı bir görünüm sergiler. Avrupa'dakinin aksine Osmanlı aydını halkın arasından değil devlet geleneği içinden çıkmıştır. Dolayısıyla kendisini meşrulaştırmak ve halka dayanmak gibi bir kaygısı da hiçbir dönem olmamıştır.. Türkiye'de de aydın devletin politikasıyla paralel bir gelişim süreci geçirmiştir. Doğal olarak dönemsel değişimler aydınların düşüncelerinin de değişmesiyle sonuçlanmıştır. Fakat değişmeyen tek şey aydınların zihni yapısıdır. Aydınların değişmeyen en bariz özelliklerinden birisi olarak karşımıza çıkan halktan kopukluk bugün de aşılmış gibi görünmemektedir. Yani her dönemde aydın kendini halkın karşısında ya da en azından halktan uzakta hissetmiştir. Burada asıl anlaşılması gereken nokta aydınların milli kültürün taşıyıcısı olup olmadıkları sorusudur. Yani Osmanlı da aydın ve halk arasında birebir ilişki olmaması kültürel anlamda da aydın ve halkın ayrı dünyaların insanı olduğu anlamına mı gelmektedir. Yoksa Erol Güngör'ün ifade ettiği gibi Anadolu'daki bir köylü çocuğu da üst düzeyde yönetici olabiliyor ve kendi kültürünü yaşamaya devam ediyor muydu? Bu noktada Osmanlı devletinin milli kültürden, halk kültüründen, uzaklığı sorusu ortaya çıkar. Bu soruya verilen cevaplar doğrultusunda konuya açıklık getirmek daha kolay olacaktır. Mesela Ziya Gökalp'ın "Osmanlı münevveri doğu medeniyetinin, halk ise geleneksel milli kültürün temsilcisidir. Münevverlerin konuştukları Osmanlıca diye Türkçeden ayrı ve uydurma bir dil vardır; tabii olarak teşekkül eden sadece halkın Türkçesidir. Osmanlı şairlerinin şiirleri acemleri taklit ederek meydana getirilen ve

ilhamdan, yaratıcılıktan mahrum bulunan bir takım manzumelerdir” (Güngör,1975:81). Ziya Gökalp’ın bu yaklaşımı yapmış olduğu tespit bakımından değil ama halk kültürüne atfetmiş olduğu önem bakımından dikkate alınmalıdır. İlk defa halkın bir aydın tarafından olumlanmış olması paradigma değişimi açısından önemlidir. Osmanlı’ya yönelik bir eleştiri olarak halk kültüründen kopukluk ileri sürülmüş olsa da daha sonraki dönemlerde aydınların bu yaklaşımı doğruladıkları görülebilir. Osmanlı aydını devletle beraber bir gelişim ve değişim süreci geçirmiş olsa da, kültürel anlamda aydınlar ve halk arasında bir farkın gözlenmemesidir. Aydın ve halk arasında belli hususlarda derece farkı olduğu söylenebilir. Fakat aydınların halk kültüründen kopuk ve ona karşı olduklarını söylemek pek olası değil gibi görünmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta aydınların zihniyetini oluşturan devlete yakın olma anlayışının bugün de devam etmesidir. Halk kültürüne dayanarak oluşan bir yapısı olmasına rağmen bir süre sonra aydınların bu anlayıştan uzaklaştıkları ve halk kültüründen kopukluklarını söylemek mümkün olabilir.

Daha sonraki süreçte ortaya çıkan “halka rağmen halk için” anlayışının yaygınlık kazanması da bunun en açık göstergesidir. Fakat burada asıl değinilmesi gereken nokta Erol Güngör’ün özellikle Ziya Gökalp olmak üzere pek çok aydının Osmanlı’ya yönelik eleştirilerinin belli hatalı yönleri olduğunu vurgulaması ve bu hataların sebepleri noktasında bir açılıma gitmesidir. Güngör, halk kültürü ve Osmanlı kültürü diye birbirinden kopuk iki yapının varlığını kabul etmez. Yine burada Gökalp’ın tespitleri doğrultusunda konuyu irdeler ve Osmanlı’ya yönelik eleştirilerin mesnetsiz olduğunu ifade eder. “Osmanlı musikisi Bizans’tan Araplara ve oradan da Osmanlılara geçmiş bir fenden ibaret olduğu halde Türk halkının musikisi tamamen kendi yarattığı samimi nağmelerden meydana gelmiştir. Osmanlı edebiyatı tamamen başkalarını taklit ederek meydana getirilmiş olup hiçbir orijinal eser çıkaramamıştır. Hâlbuki halk edebiyatının eserleri hep estetik ilhama dayanır” (Güngör,1975:81). Burada konumuz açısından Gökalp’ın tespitlerinin değerlendirilmesinden ziyade halk kültürü ve aydın kültürü arasındaki kopukluğun Osmanlı döneminde hangi boyutlarda olduğu gerçeği daha önemli görülmelidir. Erol Güngör’ün bu yaklaşımları eleştirdiği nokta Osmanlı devletinde aydın ve halk arasında sadece bir derece farkı olduğu, ifade edildiği gibi bir mahiyet farkı bulunmadığı noktasında yatar.

Aynı anlama gelmek üzere, Ziya Gökalp'ın ifade ettiği “Bir halk eseri olan karagöz oyunu da halk kültürü ile Osmanlı medeniyeti arasındaki mücadeleyi aksettirir. Osmanlı ahlakı patolojik şahsiyet sahibi insanların ahlakıdır. Halk ahlakı inançlı ve sıhhatli insanların ahlakıdır. Bu ikilik halk bilginleri ile Osmanlı bilginleri arasında da görülür: Osmanlı bilginleri padişahın verdiği rütbe ile bilgin oluyorlardı, yani hiç bilgileri olmayan cahil insanlardı. Asıl ilim halk arasında vardı. Halkın cahilleri bile Osmanlı bilginlerinden üstün insanlardı. Osmanlı imparatorluğunun siyasi ve askeri başarıları bile halk arasından çıkmış cahil ve okuryazar olmayan paşalar tarafından kazanılmıştır”(Güngör,1975:81). Bu tarzdaki bir yaklaşımın bir anlamı bulunamayacağı gibi, böyle bir eleştirinin farklı sonuçları da beraberinde getireceği ifade edilmektedir.

Halk kültürü ve milli kültür kavramlarına daha bir açıklık kazandırmak adına Gökalp'ın yaklaşımlarını ele alacak olursak, şu soruların ileri sürüldüğü görülür: “Yalnız memleketimize has olan bu garip vaziyetin sebebi nedir? Niçin bu ülkede yaşayan bu iki tip, Türk tipi ile Osmanlı tipi birbirine bu kadar zıttır? Niçin Türk tipinin her şeyi güzel, Osmanlı tipinin her şeyi çirkindir? Çünkü Osmanlı tipi Türk kültürüne ve hayatına zararlı olan emperyalizm sahasına atıldı, kozmopolit oldu, sınıf menfaatini milli menfaatin üstünde gördü. Osmanlı imparatorluğu genişledikçe, yüzlerce milleti siyaset dairesine aldıkça idare edenlerle idare edilenler ayrı iki sınıf haline geliyordu. İdare eden Osmanlı sınıfı Türk sınıfını sevmezdi. Kendini hâkim millet suretinde görür, idare ettiği Türklere mahkûm millet gözüyle bakardı ” (Güngör,1975:82). Güngör'ün yukarıdaki ifadeleri değerlendirmek suretiyle çağdaş düşünce dünyamızda hâkim olan bu bakış açısının yanlışlığını ispatlamaya çalıştığı söylenebilir.

Gökalp burada devleti yıkılan Osmanlı'nın kültürünü de yıkmaları için Batılılardan yardım ister gibidir diyen Erol Güngör yerli bir kültüre yabancı bir medeniyetin aşılması mümkün oluyorsa “bizim kültürümüze onun doğu medeniyeti dediği şeyi niçin aşılammamıştır?” sorusunu sorar. “Gerçi Gökalp'ın bunları yazdığı devirde batılılar doğunun kalesini yıkmış bulunuyorlardı ve bu korkunç istila karşısında yenik düşen tarafı tutmak öyle her baba yiğidin harcı değildi. Fakat daha evvelki tarihlerde

doğu medeniyeti üstünlüğünü asırlarca devam ettirirken niçin kozmopolit Osmanlılar o medeniyete girdikleri halde Türk halkı uzak kalmıştı?” (Güngör,1975:84).

Bu soruların peşi sıra Güngör doğu medeniyeti ve İslam medeniyeti kavramlarına açıklık getirir ve Osmanlı devletinin gerçek bir Türk devleti olduğunu ispata çalışır.

“Önce şu doğu medeniyeti sözünü ele alalım. İslam âlemi üzerinde Türk hâkimiyetinin kurulmasıyla birlikte bu medeniyeti- İslam veya Doğu- Türkler temsil ettikleri ve diğer İslam kavimleri ona hiçbir ciddi katkıda bulunmadıkları için ortada sadece Türk medeniyeti ve onun en gelişmiş örneği olan Osmanlı medeniyeti mevcuttur. İkincisi, bu medeniyetin kaynakları ile halk kültürünün kaynakları arasında bir fark yoktur. 17. yüzyılda Osmanlı ülkesini köy ve kasabalarına kadar dolaşmış olan Evliya Çelebi’de de açıkça görüleceği gibi halkı ve münevverleriyle birlikte mütecanis, ahenkli ve son derece yaygın bir kültür meydana getirmişlerdir. Her şeyden önce bu kültürün temel kıymetleri hem halk hem de idareci ve münevver üst tabaka tarafından paylaşılmaktadır. Herkes aynı Tanrı’ya kulluk eder, aynı peygamberin yolunda gider, aynı devlete hizmet eder, aynı dili konuşur, aynı hayat felsefesine, aynı ideallere sahiptir, dostları ve düşmanları aynıdır. Bu milletin ilim ve terbiye müesseseleri olan medreseler ve tekkeler sadece İstanbul da Osmanlı münevverlerini veya Anadolu da Türk halkını yetiştiren yerler değildir. Her iki müessesede memleketin en ücra köşelerine kadar her yer de kurulmuş ve göçebe Türk aşiretlerinden toprağa bağlı bir millet meydana getirmekte en büyük rolü oynamıştır. İstanbul’un taşradan farkı bu kültür müesseselerinin en kalitelilerine sahip oluşudur. Müslüman Türk devletleri arasında idarecileriyle halkı aynı dili, yani Türkçeyi konuşan ve kullanan tek devlet de Osmanlı devleti olmuştur” (Güngör,1975:81).

Bizim münevverlerin – Ziya Gökalp başta olmak üzere- düştükleri üçüncü büyük hatada kültür yayılması ve değişmesini yanlış anlamalarından ileri geliyor. Bir milletin bütün zümrelerinin o milletin kültürüne eşit derecede iştiraki imkânsızdır. Her müzikçi senfoni yazamaz hatta bu memleketlerde klasik müzik eserlerini anlayanlar ve zevkle dinleyenler az sayıdaki münevverlerdir. Goethe Almanların milli şairidir ama halk şairi değildir. Bizim Yahya Kemal de halk şairi olmadığı halde Türkçülerin parmak hesabı

şairlerinden daha çok tutulmuştur. Gökalp'ın sık sık örnek verdiği Yunus Emre bir halk şairi değildir; şiirlerinin çoğunu aruzla yazdığı ve “doğu medeniyeti”nin kıymetlerini işlediği halde Türklerin en büyük milli şairlerinden biri olmuştur. Bütün bu sanatkârlara millilik vasfını veren şey mensup oldukları kültürün imkânlarını ve kıymetlerini kullanarak üst seviyede yeni terkiplere varabilmeleridir (Güngör,1975:81).

Gökalp'a göre bir şeyin milli kıymetler arasına girebilmesi için mutlaka o millet içinde doğmuş olması, başka bir yerden iktibas edilmemesi lazımdır. Tüm bu açıklamaları doğrultusunda Erol Güngör, Ziya Gökalp'ı “Türk kültürünü yanlış yorumlayanların en kalitelisi” (Güngör,1975:81). olarak değerlendirir.

Bu noktadan halkçılık kavramına değinen ve halkçılığın milli devletin kurulmasında önemli bir rol oynayacağını ifade eden Güngör: “Halkçılığın hedefi milli kültüre ve bu kültürün sahiplerine dayanan bir milli devletin kurulmasıdır. Toplulukların medeniyetleri değişir; fakat kültürleri değişmez o halde Gökalp'ın halk kültürü olarak bulacağı unsurların pek çoğunu nasıl izah edeceğiz bizim halk hikâyelerimizin kaç tanesi milli kahramanlara aittir? Ferhat ile Şirin'in, Tahir ile Zühre'nin, Leyla ile Mecnun'un hikâyeleri Arap ve Acemler'e mi mal edeceğiz? Halk sanatları arasında ve ziraat hayatında bize başka halkların kültürlerinden geçmiş unsurlara ne diyeceğiz? Biz bütün bunları elbette ki milli sayıyoruz, çünkü bunlar Türk halkının malı olmuş onun tarafından işlenerek kültüre asimile edilmiştir. Türk halkının pek çok okuyup sevdiği Seyyid Battal Gazi ve Hazreti Ali cenklerini de kültürümüze mi, yoksa medeniyetimize mi ait sayacağız?”(Güngör,1975:80). Sorularıyla gerçeklikleri kavramanın yolunu açmış gibi görünmektedir.

Ziya Gökalp aynı anlamda bir milli kültürün kuvvetli bir siyasi bünye kurduktan sonra geliştiğini ve medeniyet eserleri vermeye başladığını da söylediğini ve onun bu fikrine göre Osmanlı medeniyetini Türk kültürünün bir eseri saymamız gerektiğini ve doğrusunun da bu olduğunu ifade eden Güngör : “Fakat kuvvetli bir kültür nasıl olur da yüzlerce yıl medeniyete hep çirkin eserler verir? Niçin mesela halk vezniyle ve sade dille yazan Mehmet Emin Yurdakul'un, Ziya Gökalp'ın, hatta Behçet Kemal'in eserleri hep güzel olur da, Baki'nin ve Yahya Kemal'in şiirleri çirkin olur? Bütün bu fikir

keşmekeşliğini ve tezatlarını anlayabilmek için Ziya Gökalp dönemindeki siyasi değişimleri de hesaba katmak zorundayız. O devirdeki değişimler iyice tetkik edildiği takdirde münevverlerimizin hakikati aramaktan ziyade hal ve şartlara göre reçeteler hazırlamakla uğraştıkları görülecektir” (Güngör,1975:81).

Özellikle bu noktada Güngör’ün yapmış olduğu tespit düşünce dünyamızın bugünkü durumunun geri planını yansıtmaya bakımından oldukça önemli görülmelidir. Erol Güngör’ün ifadeleri aydınımızın o devirlerden itibaren “hakikati aramak yerine hal ve şartlara göre reçeteler hazırlamakla uğraştıkları”ni ortaya koyuyor. Bu anlamda aydınımızın güncel gelişmelere olan bu aşırı ilgisinin o dönemlerin bir mirası olarak günümüze yansıdığını söylemek de mümkün görünüyor.

2.2.2.2. Milli Kültür ve Batılılaşma

Modern medeniyet batı memleketlerinde geliştiği için, ona sonradan katılan ülkeler ister- istemez batı memleketlerini örnek almakta ve bu yüzden kalkınma, modernleşme, batılılaşma gibi kavramlar çok defa aynı manada kullanılmaktadır. Türkiye de bu yolda uzun ve ızdıraplı bir yol kat edilmiş ve aynı yolun çeşitli patikalarından da halen yürünölmeye devam edilmektedir.

“Geçirdiğimiz değişimin değerlendirilmesi ve bundan sonra tutulacak yol hakkında şimdiye kadar çok şey söylendi” diyerek Güngör modernleşme hakkındaki yanlış telakkileri değerlendirmek şartıyla Türk kültürü açısından bir çıkış yolunun bulunabileceği değerlendirmesini yapar. Fakat burada modernleşmenin her iki boyutu ele alınmalıdır. “Toplumsal bir olgu olarak Batılılaşmanın olumsuz veya yıkıcı etkileri olduğu kadar olumlu ve yapıcı etkilerinin olduğu ya da olabileceğini varsaymak, tarihin diyalektik yorumlanmasına daha uygun düşer” (Yavuz,1977:114). Bu anlamda Güngör Batı karşısında da seçenekleri eline alma çabasını yansıtmaktadır kuşkusuz.

Her şeyden önce konunun detaylı bir değerlendirmesinin yapılabilmesi için meselenin imparatorluğumuzun uzun yıkılma devirlerinde ortaya çıkmış problemlere kadar geri götüröle zarureti bulunacaktır.

“İki yüz yıllık siyasi düşünce tarihimiz tıpkı devletimizin iki yüz yıllık siyasi tarihi gibi şaşkınlıklar, hayal kırıklıkları, ümitsizlikler ve devamlı perişanlık halindedir. Türkiye’nin kuruluşu hakkında fikir yöneten münevverlerimizi bugün okurken onların yüzme bilmeyen bir insanın kendisini ölüme daha çok yaklaştıran çırpınışlarına benzer fikirleri karşısında sempati duymamak elden gelmiyor. Reşit paşa’dan Talat paşa’ya, Namık Kemal’den Ahmet Rıza’ya ve Abdullah Cevdet’e kadar hepsi de memleketlerini yenilgiden kurtarmak için çalıştılar; üstelik Türkiye’nin başına gelen bin bir felaketi biz kitaplarda okurken onlar bizzat yaşadılar. Yanlış düşüncelerinden dolayı onları şahsen mahkûm etmek veya devletimizin yıkılışından onları sorumlu tutmak hakikate ve insafa yakışmaz. Sosyal olayları polis metotlarıyla anlamaya çalışanlar için suçlu bulmak zor değildir; üstelik bizim imparatorluğumuzun son yıllarında bu konuda delil teşkil edecek hadiselerde çok boldur. Genç Osmanlıların İstanbul’daki bazı Frenkler tarafından teşvik ve idare edildiklerini, Rus ve Fransız ihtilalcilerinden aldıkları ilhamla ihtilal cemiyetleri kurduklarını, İttihatçıların Türk hükümetini yıkmak için Ermeni ve Bulgar komitecileriyle işbirliği yaptıklarını, Ahmet Rıza ve arkadaşlarının Türkiye’ye müdahale etmeleri için İngiltere ve Fransa nezdinde teşebbüse geçtiklerini, Mithat paşa ve arkadaşlarının Sultan Abdülaziz’i devirmek için yabancı devletlerle anlaşmaya vardıklarını, Prens Sabahattin’in Fransız hükümetinden para aldığını bilmiş olmamız o devirdeki fikir hareketlerini kıymetlendirmekte bize pek az yardımcı olur.” (Güngör,1975:90). Güngör’ün buradaki ifadeleri bize aydınların şahısları ile fikirleri arasında bire bir bağlantı kurmanın düşünsel gerçekliği anlamlandırmak adına sakıncalı olabileceğini belirtmektedir. Ayrıca, insanların düşüncelerini onların şahsi motiflerine bağlayarak şahıslarıyla birlikte fikirlerini de birer tesadüf gibi kabul etmenin ilmi bakımdan doğru bir yol olmadığını bilmemiz gerektiği uyarısını yapmaktadır.

Güngör Osmanlıda Batılı düşünüşünce paydası dışında, diğer hususlarda farklı düşünen iki tür aydın tipinden bahsetmenin mümkün olduğunu ifade eder. Batılılaşma hareketlerinin baş aktörü olarak gördüğü devletin her dönem batılı eğitim görenlere öncelik tanıdığını ve bu anlamda devlet idaresinde yer alan aydınlarla diğer aydınlar arasında sürekli bir iktidar mücadelesini olduğunu belirtir. Burada Güngör birinci grup aydınları daha gerçekçi ikinci gruptakileri de daha romantik ve radikal olarak

nitelemektedir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken hususun bu ikinci grup aydınının daha sonraki süreçte iktidara geçmesiyle birlikte eski ideallerini terk etmiş gibi görünmelerini doğru okumak gerekir. Bu değişmeyi menfaatperestlik ve satılmışlık gibi ahlaki zaafarla açıklamanın doğru olmayacağını, zira muhalefetin davranışlarında daha ziyade arzu ve heveslerin, iktidarın davranışında ise zorunlulukların hâkim olduğunun her devirde görülebileceği vurgusunu yapar. “Nitekim bizim Birinci Meşrutiyetten sonraki devirde devlet adamlarının uğraştıkları problemlerle muhalif münevverlerin zihnini işgal eden hevesler arasındaki fark gerçek ile rüya arasındaki farktan daha az olmamıştı. İttihatçıların macerası bu iki tip davranışa iyi bir örnek teşkil eder memlekette meşrutiyet kurulduğu takdirde kurt ile kuzunun yan yana yaşayacağını zanneden ittihatçılar Monarşik iktidarı devirmek üzere Ermeni ve Bulgar komitecileri ile birlikte hareket etmişlerdir. Komitecilerin gayesi Türk devletini yıkarak toprak ve istiklal kazanmak, ittihatçıların gayesi ise iktidarı ele geçirerek kendi metotlarıyla daha kuvvetli bir Türkiye kurmak olduğu için bu iş birliği çok kısa sürdü. Abdülhamit tahtan indirildikten sonra ittihatçılar Ermeni ve Bulgar komitecileriyle boğazlaşmak zorunda kaldılar. İmparatorluğun Rumeli toprakları elimizden çıktı. Ermeniler doğuda yüz binlerce Türk’ü ana karnındaki çocuklar dâhil olmak üzere öldürdüler, hatta bu katliamdan ittihatçıların liderleri bile kurtulamadılar” (Güngör,1975:91).

Aynı anlama gelmek üzere “Tanzimat hareketi, Türk devletinin üçüncü Selimden beri büyük dikkat ve gayret sarf ettiği modernleşme hareketleri içinde önemli bir adım teşkil etmektedir. Fakat Tanzimat’ın diğer yenileşme hareketlerinden çok büyük farkı vardır ki, bu farkı hala çoğumuz göremiyoruz. Tanzimat ve Gülhane fermanları Türkiye’yi modernleştirmek iddiasıyla batılı devletler tarafından empoze edilen birer anlaşma mahiyetindedir. Her ikisinin asıl hedefi Türk devletinin kendi vatandaşları ve kendi ülkesi üzerindeki hükümlerlik haklarını sınırlamak ve bilhassa Avrupalıların yerli temsilcisi durumunda bulunan azınlıklara imtiyaz vermektir.” (Güngör,1975:91). Böyle bir açılım yapmanın aydınlarımızın içine düştüğü çıkmazın ne derece büyük olduğunu göstermek adına açıklayıcı olacağı ortadadır.

Erol Güngör siyasi gücünü kaybetmiş devletlerin başkaları tarafından empoze edilen şeyleri medeniyet ve kurtuluş yolunda alınmış birer tedbir diye göstermelerinin bir

noktaya kadar kabul edilebileceğini ifade eder. Ancak Tazimatın devlet adamlarının bu fermanı devletin resmi ideolojisi haline getirdiklerini ve sonraki aydınlarında bu uygulamayı yanlış olarak değil eksik olarak yorumladıklarını düşünmelerini yanlış bir tespit olarak kabul etmiştir. Onun ciddi bir batılılaşma hareketi olduğu kabul edilmiş olsa da Erol Güngör'ün ifade ettiği anlamda bir değerlendirme pek söz konusu olmamıştır. Zira Batılıların Türk hükümetine kabul ettirdiği uygulamaların Türk aydınına batılı değerler olarak yansıdığını ifade eden Güngör bu sebeple Türk aydınının doğru anlaşılması gerektiğinin altını çizer. Mesela “Şinasi'nin Reşit paşa için yazdığı öyküleri basit bir dalkavukluk şeklinde görmek yanlış olur. Türk münevveri o zamanın Avrupacı devlet adamlarını kendisine medeniyet diye bilinen şeyleri gerçekleştirdikleri için büyük adam mertebesine çıkardı. Avrupa'daki aydınlanma felsefesinin tabii hukuk, adalet, ferdi haklar, kardeşlik v.b. kavramları münevverlerin kafasında yıldız gibi parlarken, devlet adamları birçok müesseselerde esaslı reformlar yapmaya çalışıyorlar, devlete kuvvet aşlamak için uğraşıyorlardı. Fakat devletin sorumluluğu dışındaki Türk münevveri milli varlığın en büyük dayanağı olan Türk devletini bu yaldızlı kavramların üstünde göremedi.” (GÜNGÖR,1975:92)

2.2.3. Milliyetçilik Kavramı

Milli kültür davası olarak kabul ettiği ve bu bağlamda sosyolojik bir analizinin yapılması gerektiğini düşünmesi açısından “milliyetçilik” kavramına farklı bir açılım getiren Güngör'e göre “milliyetçilerin milli kültür davası” karşısında başlıca iki iddianın bulunduğunu ifade ediyor.

Bunlardan birincisine göre “milli kültürler insanlık âlemi içindeki birliği ve bütünlüğü bozmakta veya böyle bir birliğe engel olmaktadır. İnsanlar ve cemiyetler arasındaki ayrılıkları en aza indirmek veya ortadan kaldırmak yerine, bu ayrılıkları teşvik edersek milletler için saadet yerine felaket hazırlamış oluruz. İnsanların ve medeniyetlerin ölümüne yol açan harplerde hep bu farklılaşmaların neticesi olarak ortaya çıkmıştır. İnsanların kaynaşması her şeyden önce kültürlerin kaynaşmasını ve bütün dünyanın tek bir medeniyet içine girmesini gerektirir. Bu bakımdan milliyetçilik birleştirici değil, ayırıcı bir harekettir ve her ayırıcılık hareketi içinde bir düşmanlık tohumu gizlidir.”

(Güngör,1975:81) Bu tarzda bir açılımla olduğu gibi diğer bir yönden de milliyetçilik hakkında farklı bir iddia ileri sürülmektedir diyor ve bu ikinci iddianın bir vakıya dayandığını ifade ediyor. “Hepimizin bildiği gibi batı medeniyeti bugün süratle bütün dünyayı kaplıyor ve mahalli farkları ortadan silecek kadar güçlü görünüyor. Bu durumda milli kültürlerin varlığını muhafaza etmek veya geliştirmek boşuna bir gayretten ibaret kalır. Savaş meydanında barış konuşması yapmaya kalkışmak veya tehlikeyi görmemek için baş çevirmek ne kadar gerçek dışı bir hareket ise, batı medeniyetinin her şeyi kavrayan gücüne karşı küçük mukavemet noktaları kurmaya girişmek de o kadar gerçek dışıdır.” (Güngör,1975:81). Her iki iddianın temelinde milliyetçiliğin yanlış anlaşılmasının olduğunu belirten Güngör’e göre “bugünkü batı dünyası, bilhassa Amerikalıların tesirinde olmak üzere Milliyetçilik denilince daha çok faşizm ve nazizmi anlamaktadır. Hakikatte milliyetçilik bir kültür hareketi olmak dolayısıyla ırkçılığı, halka dayanan bir siyasi hareket olarak da otoriter idare sistemlerini reddeder. Bu bakımdan faşizm örneğine bakarak milliyetçiliği değerlendirmenin her şeyden önce yanlış misalden hareket etmek olacağını belirtir.

Erol Güngör bu iddiaları kültür ve medeniyet ilişkisi çerçevesinde ele alır. Bu bağlamda Milliyetçiliğin kitabı ve peygamberi olan bir doktrin olmadığı için ona karşı genel itirazlarda bulunmanın doğru olmayacağını ve Milli iradenin geliştirilmesinin bir memlekette istilacı bir politikaya imkân verebileceğini, bir başka memlekette bağımsızlık hareketi halinde görülebileceğini ve başka yerde bir kültür ve medeniyet hareketi halini alabileceğini belirtir. Yunan milliyetçiliğinde kilisenin büyük bir rol oynadığını, bugünkü Arap milliyetçiliğininse dini ikinci plana atarak Arap dili ve sosyalizme dayanan bir birliği gerçekleştirmeye çalıştığını söyler. Sömürgelemeden yeni kurtulmuş ülkelerde eski sömürgecilere karşı düşmanlığın milli hareketin esas itici gücünü teşkil edebileceğini, eski gücüne kavuşmak isteyen küçük devletlerde ise *milli kültür* ve *tarih şuuru'nun* bu gücü vereceğini hatırlatarak, bütün bu milliyetçilik hareketlerini bir tek örneğe bakarak toptan ret veya kabul etmenin yanlış olacağını ifade eden Güngör milliyetçiliğin sağlam ölçü ve prensiplere bağlanması gerektiği vurgusunu yapar. “Zira bir kültürün kaynağı ve özü ne kadar güçlü olursa olsun, kaynağından uzaklaştıkça kültürün özgünlüğünü kaybedeceğini ve taklit eder duruma düşeceği

gerçeğinden hareketle, Batıyı örnek alan ülkelerdeki taklitçilik salgınının başlıca sebeplerinden birinin bu olduğunu söyler” (Güngör,1975:81).

Fakat burada kastedilen mesafe sosyal mesafedir. Yani bir toplum coğrafi olarak kendisinden çok uzakta olan bir başka topluluğa sosyal olarak çok yakın olabilir. Bunun tersi bir durumda söz konusu olabilir, yani coğrafi olarak çok yakın olan iki toplum sosyal açıdan birbirinden oldukça uzak olabilir. Bu anlamda sosyal mesafesi uzak iki toplumdaki kültür öğeleri birbirinden çok ayrı fonksiyonları yerine getirebilir. Sosyal mesafe bakımından birbirine yakın iki topluluk aynı kültür öğelerini paylaşabilir ve kültürel alışverişte bulunabilir. Böyle bir durumun her iki toplum açısından bir problem teşkil etmesi söz konusu değildir. Kültür alışverişinde bu hususlara dikkat etmek oldukça önemli görülmelidir. Erol Güngör’ ün kültürün kaynağından uzaklaşması ve taklitçilik salgını noktasında belirtmek istediği nokta da burasıdır. Zira bu ölçüler dikkate alınmadan gerçekleştirilen kültür alışverişleri toplumsal anlamda bir kargaşaya sebep olacağı gibi düşünsel anlamda bir yozlaşmayı da beraberinde getirecektir. Coğrafi mesafenin bir anlam ifade etmediği günümüzde kültürel yayılmanın önüne geçebilmenin yolu da sosyal bilinçle mümkün olacak gibi görünmektedir. Batı medeniyeti kendisinden her iki anlamda da uzak olan toplumlara kendi kültür öğelerini yayabilmek için öncelikle toplumları tarih bilincinden yoksun bırakma yolunu denemektedir. Batı medeniyeti toplumlara bu anlayışla yayılmaktadır. Bu yayılmayı da medeniyet adına gerçekleştirmektedir. Aydınlarımızın Batılı toplumlar için önemli bir fonksiyonu olan kültür öğelerini aynen almak istemelerinin geri planında işte bu tarih şuuru ve sosyal bilinçten yoksun olmaları yatmaktadır. Erol Güngör’ün ifadesiyle söylersek, “Bir de bu yayılmanın mecburi kültür değişmesi halinde bir cemiyete zorla kabul ettirildiğini düşünelim. Manasını ve fonksiyonunu büyük ölçüde kaybetmiş şeylerin medeniyet adına empoze edilmesi herhalde medeniyete karşı en büyük kötülüğü teşkil eder” (Güngör,1975:81). Bu anlamda Erol Güngör Milliyetçilerin milli kültür davasının bu soysuzlaşmayı önlemeyi hedeflediğini belirtir. Milliyetçilik, milli kültürü bizzat bir medeniyet kaynağı haline getirmek ve cemiyeti soysuz değişmelerin açık pazarı haline düşmekten kurtarmak hareketidir. Yani Güngör milliyetçiliği bir medeniyet davası olarak görür. Türk düşünce dünyası adına milli kültürü bizzat medeniyetin kaynağı kabul eder.

Aynı anlama gelmek üzere “Milli kültürlerin varlığının ve zenginliğinin dünya medeniyetinin soysuzlaşmasının önüne geçeceğini, aynı zamanda onun gelişmesi için de büyük bir görevi yerine getireceğini belirtir. Batı medeniyetinin hızla yayılmasının batı dünyası dışındaki ülkelerde bazı faydalı neticelerle birlikte büyük ölçüde tahribata da yol açtığını ifade eden Güngör, “Medeniyetin getirdiği büyük maddi imkânlar kısa vadede önümüze o kadar parlak bir dünya çıkarıyor ki bu park-laklık gözlerimizi çok defa uzağı göremeyecek kadar kamaştırıyor. Yeni medeniyetin insanlık tarihinde son merhale olduğunu bundan sonra da ebediyete kadar sürüp gideceğini zannediyoruz” (Güngör,1975:89).

“Batılı olmayan memleketler onun nimetlerini ve sıkıntılarını henüz tamamen idrak etmedikleri için Batı medeniyeti onlara göre hala bir ideal teşkil etmektedir; fakat batı medeniyetinin geliştirdiği insan ve cemiyet tipi bizzat Batıda ciddi bir huzursuzluk kaynağı olmaya başlamıştır. Egzistansiyalizm, Marksizm ve hatta Faşizmle devam ederek hippie komünlerine kadar gelen reaksiyonların ileride ne şekil alacağını bilemiyoruz, fakat Batı medeniyetine reaksiyon olmak üzere yine Batı kültürü içinden çıkmış olan bu hareketlerin tatminkâr bir istikbal vaat etmediği anlaşılmaktadır. Bu şartlarda bir geriye dönüş hareketinin istense bile imkânsız olduğunu söyleyebiliriz, ama ileride köklü bir değişimin olmaması için de ciddi bir sebep yoktur. İnsan nesli devam edecekse mutlaka yeni kültür formları da bulunacaktır. Böyle bir değişimin imkânlarına ne dereceye kadar sahip bulunuyoruz? İşte bu noktada da modern medeniyetin milli kültürler üzerindeki tahribatı bizi daha uyanık olmaya zorlamalıdır”(Güngör,1975:89). Kültür değişmelerinin tesiriyle aydınımızın içine düştüğü kompleksin düşünce dünyamızda meydana getirdiği tahribatı azaltabilmenin ve düşünsel özgünlüğümüzü sağlayabilmenin yolunsa milliyetçiliğin düşünce dünyamıza yansımından geçtiği açıktır.

2.2.4. Dil Meselesi

Türk dilini Türk aydınlarının kurtarması gerektiğini ve bunun milliyetçiliğin en önemli şartlarından olduğunu vurgulayan Erol Güngör, bu konuda, Ziya Gökalp ve

arkadaşlarının geliştirdikleri Türkçeleşme görüşünü benimsemektedir. Ona göre Ziya Gökalp ve arkadaşları- hatta Mehmet Akif gibi bazı İslamcıların makale ve kitaplarında ikinci Meşrutiyet arifesinde ve Meşrutiyetten sonra Türk dilinin kaynakları hakkında tetkikler başlatmış, aydınların kullandığı dili halkın anlayabileceği bir sadeliğe kavuşturmak yolunda ciddi ve devamlı gayretler sarf etmişlerdir.

Fakat özellikle Öz Türkçecilik adı altında Türk dilinin çok büyük bir kayıp verdiğine atıfta bulunan Güngör, aynı anlamda kimi kelimelerin atılıp yenilerinin alınması veya uydurulmasıyla da düşünce dünyamızın güdükleştiğini ifade eder ve düşüncenin *dil*' den bağımsız ele alınamayacağına vurgu yapar. Buna rağmen “her nedense Araplara ve umumiyetle doğululara düşmanlığımız yüzünden onlardan bize geçmiş kelimeleri kovduğumuz zaman yerine yenilerini koymamız gerekiyordu. Bu defa geri Arapların kelimeleri yerine ileri Fransızların kelimelerini almak mecburiyeti(!) doğdu. Fakat Türk milleti bir başka milletten kelime alacak kadar küçülemezdi. Bu mahsuru gidermek için bir çare bulundu: zaten bütün dünya her şeyi olduğu gibi dil denen nesneyi de eski Türklerden Öğrendiğine göre Fransızca diye bir dil yok Fransızların bozup değiştirdiği bir Türkçe vardır. Binaenaleyh biz Fransızlardan kendi kelimelerimizi alıyorduk. İmge, simge. Vb. gibi daha nice kelimelerimiz bu zihniyetin eseridir. Bu arada atalarımızın dili diye Moğolcadan da bir hayli kelime aldık. Yargıtay, Danıştay, Sayıştay, Kurultay ve daha böyle birçok taylar Moğolistan'dan geldi” (Güngör,1994:331).

Erol Güngör Türk aydınının Türk dilini kurtarmak zorunda olduğunu ve bunun milliyetçiliğin asgari şartı olduğunu ifade eder. Aynı anlama gelmek üzere Türk Düşüncesinin bu köksüz ve sığ görünümünden kurtulup orijinalliğine kavuşabilmesi içinde dilin kurtarılması gerekir. Sosyal ve düşünsel varlığımız açısından dilin önemini kavramış ender aydınlarımızdan Cemil Meriç'in “*Kamusa uzanan el namusa uzanır*” sözü de bu durumu özetlemesi bakımından anlamlıdır.

2.2.5. Din Meselesi

Modernleşme yolunda ilerleyen ülkelerde din konusundaki görüşlerde bir netlik kazanmış değildir. Modernleşme girişimlerinin başladığı ilk dönemlerden beri

aydınlarımız Batı'nın ezici gücünün, haklı olarak, ilim ve teknolojiden kaynaklandığını düşünmüşlerdir. Bu üstünlüğün kaynağı olarak da pek tabii olarak o dönemde yaygın olan felsefi ve sosyolojik yaklaşımları görmüşlerdir. 19. y.y. Batı düşüncesi Hıristiyanlığın karşısına "bilim" denilen yeni bir din koymuştu. Ortaya konulan bu yeni dinin diğer dinlerden farkı tabiiat üstü bir varlığı, yani Tanrıyı kabul etmemesiydi. Artık Hıristiyanlığın dünyayı kurtaracağına değil "bilim" in dünyayı kurtaracağına inanılmaya başlandı. Bu yeni dinin adı "pozitivizm", kurucusu da Auguste Comte oldu. Comte' a göre bütün toplumlar *teolojik* ve *metafizik* aşamaları geçtikten sonra *pozitivist* bir zihniyete ulaşacaktı. Zira pozitivizm insanlığın ulaşacağı son aşama olarak kabul ediliyordu. Bundan önceki yüzyılı teolojik olarak niteleyen Comte göre, topluma hâkim olan din adamlarının yerine yeniçağla birlikte bilim adamları geçecektir. Bir toplumun bu aşamaya ulaşabilmesi için yapılması gereken şey entelektüel bir reformla insanlara bilimin aşılması ve onların kafalarından teolojik, metafizik düşüncelerin çıkarılmasıydı. Aynı anlama gelmek üzere Durkheim'de günümüz toplumunun rasyonalist aşamaya geldiğini ve tanrı ile toplum arasında bir tercih yapmak zorunda olduğumuzu ifade ediyordu. Zaten böyle bir gelişim toplumların kaderiydi. Her toplum bu aşamadan geçmek durumundaydı. O halde yapılması gereken bu aşamaya daha önce ulaşmış olan Batı toplumlarının takip edilmesinden ibaretti. Erol Güngör bu iki düşünür temelinde şekillenen batı düşüncesi nedeniyle, aydınlarımızın genelinde şöyle bir kanaat oluştuğunu ifade eder:

"1) Din artık devrini tamamlamış bir sosyal müessesedir; modern cemiyetin esas vasfı klasik dinlerin tesirinden çıkarak rasyonel düşünceyi hâkim kılmasıdır;

2) Modern cemiyetin ahlakı dine değil ilme dayanacaktır." (GÜNGÖR,1975:89).

Böylelikle Türk aydınlarının din karşısında aldıkları tavırlarda yukarıdaki fikirler çok etkili olacaktır. Nitekim bu tavır alış öylesine derin köklere sahiptir ki bugün bile dindarlık bir kimsenin aydın tabaka arasında yer etmesine önemli bir engel olarak algılanmaktadır. Bizde uygulamasını pozitivist bir geçmişe dayandıran doktrinler

laiklik¹ öğretisi, (ki bunu bir çok siyaset bilimcisi artık laikçilik olarak tanımlayacaktır) dinin insanlığın çocukluk çağlarının bir alışkanlığı olduğu, aklın ve bilimin egemenlik kazanması ile dinin de aşılabacağına inancına sahiptir. Bu nedendir ki bizde belli bir eğitim düzeyine ulaşmış okumuş yazmış bir kimsenin dindar olabilmesine imkân ve ihtimal verilmeyecektir. Erol Güngör'ün son derece çarpıcı bir biçimde vurguladığı gibi sıradan bir Türk aydın bireyinin dindar olarak kendisini lanse etmesinin tek sebebi bulunacaktır, o da dini istismar etmek: “ Standart Türk münevverine göre din ancak geri kalmış halk kitlelerinin kültürünü temsil eder; münevverin vazifesi bu kültürün bir üyesi olmak değil, fakat onu ortadan kaldırmaya bile ıslah etmek, modernleştirmektir. Bu yüzden halk dindar, münevver din reformcusudur. Halkın kanaatine göre Türk milleti dindar oldukça yükselmiş ve yücelmiş, dinden uzak kaldıkça da kudretini kaybetmiştir. Münevverin genel kanaatine göre ise Türk halkı dinin veya dini liderlerin tesiri altında kaldığı müddetçe gerilemiştir. Standart Türk münevverine göre, yüksek tahsil ve ihtisas yapmış bir insanın dindar olması imkansızdır, dindar görünüyorsa bu onun nüfuz kazanmak ve halkı sömürmek isteği manasına gelir” (Güngör, 1990:40-41). Güngör'ün bu ifadeleri Türk aydın geleneğinin oluşumu açısından pozitivist sosyoloji teorilerinin de ne derece etkili olduğunu bize bir kez daha ifade etmektedir. Türk düşünürlerinin din konusunda aldıkları bu tavrın ardında hiç kuşkusuz eski düzenin büyük ölçüde dinden beslenen bir zemine sahip olması yatmaktadır. Bu bakımdan Türk aydınının din ile hesaplaşmasını biraz da eski düzenle hesaplaşması olarak da okumak mümkündür.

“Gerek Comte'un gerekse Durkheim'in asıl gayesi artık hıristiyanlığın- veya herhangi geleneksel dinin –beslemekten aciz kaldığı sosyal ahlak için tatminkâr bir kaynak bulmaktı. Fakat Avrupa'ya dönerek onu model almak isteyenler ister istemez orada yaygın olan felsefî ve sosyolojik görüşleri de modern Avrupa'nın temel vasıflarından saydılar. Comte o devrin Türkiye sini kendisi için hür bir atmosfer olarak görürken, Türkiye de hürriyetsizlikten şikayet eden ve Paris'e kaçan *Jön Türkler* orada pozitivistimin avami bir çeşidi ile beslenmişler ve bu fikirlerin Türkiye'yi kurtaracağını sanmışlardı. Sonradan *İttihat ve terakki fırka'sını* kurarak siyasi bir grup haline gelen

---

¹ Günümüzde bir çok siyaset bilimci bu tür militan laiklik söylemlerini aslında laiklikten bir sapma olarak değerlendirerek yeni bir kavramsallaştırma yoluna gitmeyi önermektedir. Bu çerçevede laikçilik gibi bir kavrama ulaşılmıştır. Laikçilik laikliğin aksine “ toplumu ve otoriteyi tümüyle “tanrısızlaştırmayı” gaye edinen, laiklikten sapma bir düşünce sistemi” olarak tanımlanmaktadır. Nur Vergin, “ Din ve Devlet İlişkileri : Düşüncenin Bitmeyen Senfonisi”, Türkiye Günlüğü, N. 29, Temmuz- Ağustos, S. 5-23, 1994.

Jön Türklerin fikirleri bu defa ikinci bir kaynaktan beslenmeye başladı: Ziya Gökalp'ın temsil ettiği Durkheim Sosyolojisi. Durkheim yeni bir din kurmuş değildi, hatta dine karşı saygılı idi. Fakat oda pozitivist düşüncenin din yerine geçeceğine inanıyordu” (Güngör,1975:170).

Böylece batıcı Türk münevverlerinin gözünde ilmi ve teknolojik gelişme ile pozitvizmin ilim ve ahlak anlayışı birbirinin ayrılmaz parçası gibi görülmeye başladı. “Bu iki düşünürün durumları bize din konusunda iki önemli gerçeği göstermektedir:

- 1) Din sosyal kurumların en köklü ve evrensel olanıdır.
- 2) Dinde cevabı aranan sorular veya tatmini istenilen ihtiyaçlar o kadar evrenseldir ki, biz bu ihtiyaçları değil belki onların tatmin şeklini değiştirebiliriz (Güngör,1975:89).

“Nitekim geleneksel dinlerle tatmin olmayan ve bunların modern insanı doyurmayacağını düşünen Comte eski dinlerin yerine rasyonalist bir din koymaya çalışmış, Durkheim ise ahlaki çöküntüden kurtulmak için sosyal kıymetler üzerinde ittifak edilmesini teklif etmiş, büyük çoğunluğu dini olan kıymetlerin zorunlu olduğuna kanaat getirerek muhafazakâr bir tavır takınmıştır (Güngör,1975:89).

Aynı şekilde “din yerine başka sistem teklif edenlerin hepside getirdikleri sisteme din adını vermemekle beraber onlara yine dini bir mahiyet vermişler, din gibi inanmışlardır. İşte geçen yüzyılda ve bu yüzyılın başlarında ilim din haline yani bir iman sistemi haline getiriliyordu. Comte ilmin dünyayı sefaletten ve barbarlıktan kurtaracağına, insanların sarsılan dini inançları yüzünden tatminsiz kalan manevi açlığına da cevap vereceğine inanıyordu. Sonraki tarihlerde onun rasyonalist dediği cemiyetler barbarlığın en müthiş örneklerini verdiler, iki dünya harbi açlığı ve sefaleti son haddine çıkardı, manevi kıymetlerin çözülmesi sonunda Durkheim'in sosyal çözülme(anomi) bir salgın gibi yayıldı. Yıkılan manevi birliği yeniden kurmak üzere iki din doğdu: Faşizm ve Komünizm. Faşizm ve Komünizm ile din arasındaki mücadeleyi görenler, bunların birbirine rakip olduklarını kolayca anlıyorlar ama birer bilgi ve ahlak sistemi olmak

bakımından bu materyalist doktrinlerle din arasında fark bulunmadığını göremiyorlar. Her şeyden önce bunların hepside mutlak hakikat diye bakılan ve ilmi bakımdan tahkikine imkân bulunmayan postülalara dayanır” (Güngör,1975:89).

“Zira cemiyetlerin zamanla, manevi ve fikri gelişme neticesinde, daha ileri itikatlara yükselmesi, kendiliklerinden yahut hadiselerin zoru ile mezhep değiştirmesi veya başka bir din kabul etmesi kabil, fakat hiç inanmadan yaşayabilmek tabiat kanunlarına aykırı bir haldir” (Kafesoğlu,1995:63).

Mesela insanların bir gün ilahi mahkemede hesap vereceklerine inanmakla, insanlığın bir gün komünist bir cemiyet halinde birleşeceğine inanmak arasında ilim mantığı bakımından; her iki iddia da doğruluğu veya yanlışlığı araştırılmayan birer inançtır. Aynı şekilde sosyal hadiselerin ilahi iradeye bağlı olduğu inancı ile bunların iktisadi münasebetlere veya fiziki kuvvetler arasındaki münasebetlere dayandığı inancıda aynı kategoriye girer.

Hıristiyanlığa göre insan bu dünyada vaktiyle cennetteyken işlediği günahın kefareti çekmektedir, imtihanı başarıyla verince yine cennete dönecektir; Marksizm’e göre de insan cemiyetinin başlangıcında komünizm vardı, birçok ızdıraplı istihalelerden sonra insanlar yine ebediyen sürüp gidecek bir komünizme kavuşacaklardır.

Faşizm de insanlığın bir kadere bağımlı olduğunu iddia etmek bakımından hem komünizme, hem de dine benzer. Ahlak sistemi olarak da bu tarihi kehanet doktrinleri kaderin icaplarına uymayı esas tutarlar.

“Dinde otoritenin kaynağı vahiy yoluyla kendini bildiren Tanrı’dır, yani tabiat üstü bir varlıktır. Faşizm ve Komünizmin teolojik sistemlerle asıl farkı buradan doğmaktadır. Mamafih bu dünya dinleri de irrasyonel oldukları için Tanrı yerine geçecek bir şeye ihtiyaç duymuşlar ve bunu bulmuşlardır da. Dinde Tanrı nasıl mutlak hakikatin sahibi, hem sevilen, hem çekinilen bir kudret ise Almanya da Hitler, Rusya ‘da da Stalin aynı mertebeye çıkarılmıştı. Rusya da şahısların putlaştırılması politikasından daha yeni vazgeçiliyor. Eğer Stalin artık mutlak doğru veya mutlak iyi diye görülüyorsa veya

onun yerine bir başka ilah konmamışsa bunun bir sebebi de komünizmin Rusya da ateşini kaybetmesidir. Nitekim komünizm tecrübesinin henüz içinde bulunan Çin de Mao hala bir puttur” (Güngör,1975:167).

Bunları anlatmaktan maksadımız ne komünizmle bir tutarak dini kötülemek, ne de dinle bir tutarak komünizmi övmek veya yermektir. Görülüyor ki insanlar dinden ayrılıp başka bir sisteme geçmiyorlar, bir dinden başka bir dine geçiyorlar. Din duygusu hiçbir zaman ölmüyor. Mevcut bir dinin yerine geçmek üzere ortaya atılan her sistem yine bir dini sistem oluyor, son yüzyılın siyasi ve sosyal doktrinleri din adı altında ortaya çıksalar çok kimsenin anlamadan hayran kaldığı ilmin maskesini takmasalar herhalde fazla taraftar bulamazlardı.

Bu anlattıklarımız çerçevesinde pozitivist bir din reformcusunun veya devrimcisinin durumunu nasıl değerlendirebiliriz? “Müspet ilim” ve “Rasyonel düşünce” gibi sloganlarla geleneksel dinlerin geçersizliğini iddia edenler acaba bütün insanların kabul edebileceği kadar açık-seçik ve kesin bir hakikat sistemi mi bulmuşlardır? Yeni bir inanç sistemini bize benimsetmek için dayandıkları otorite nedir?

Geleneksel dinlerin yerine yeni bir sistem teklif edenler hakikate o dinler kadar doğru veya onlar kadar yanlış, fakat herhalde onlar gibi irrasyonel bir yeni dinin peygamberi durumundadırlar. İnsanların bu güne kadar hakikate yaklaşmak üzere geliştirdikleri en objektif ve evrensel sistemin bilim olduğunu, fakat bilimin ne din gibi irrasyonel konularla uğraştığını ne de bilim adamlarının peygamberlik iddia edebilmelerinin mümkün olmayacağını ifade ederek din ve bilim anlayışındaki çarpıklığa vurgu yapar.

Bilim doğruluğu veya yanlışlığı araştırabilen hipotezlerle meşgul olacağını, ispat veya ret konusu olmayan inançlarla ilgilenmemesi gerektiğini ifade etmesi de anlamlıdır. “Bilim adamları arasında dinsiz olanlarında dindar olanlarında bulunuşu gösteriyor ki ilim insana belli bir inanç sistemi verecek mahiyette değildir. Bir ilim adamının Tanrıya ne inanması ne de inanmaması ilmin bir gereğidir. Filanca âlimin dindarlığı Tanrı'nın varlığını ispat etmeyeceği gibi, bir başkasının inanmaması da onun yokluğunu ispat etmez. Şu halde “müspet ilim” sloganıyla dine karşı çıkan devrimciyle ilmin kutsal

kitaplarından çıktığını söyleyen bir kimsenin muhakemeleri aynı seviyededir ve ikisi de yanlış düşünmektedir. Ancak, bu iki düşünce ilim mantığı bakımından aynı olmakla beraber pratikte çok büyük farklar doğurmaktadır; zira atom fiziğinin Kuran'dan veya İncil den çıktığını söyleyen dindar iki sistemi- din ve ilim – kendi kafasında bir tuttuğu için ilmi düşünceye engel olmadığı halde, Tanrı yerine maddi kuvvetleri koymaya çalışan bir devrimci milyonlarca insanın hürriyet ve saadetine zorla müdahale etmektedir. Devrimcinin burada yaptığı iş bir Hristiyan'ın bir Müslüman'ı zorla tanassur ettirmesi veya bir Müslüman'ın bir Hristiyan'ı zorla ihtida ettirmesi gibidir”(Güngör,1975:174).

Güngör dini sırf bir bilgi sistemi olarak ele almanın yol açacağı hataları belirtir. Dini bilgiyi üreten ya da bilgisinin dini olduğunu düşünen aydınlarla, dini bilgiyi yaşamdan ayrı düşünemeyen halk arasında bir uçurumun meydana gelmesidir. Halkın dini bilgi olarak yaşadığını, aydınların yaşanılmaz olarak görmesi veya sadece düşünce boyutunda(vicdanda) kalması gerektiğini düşünmesi aydın ve halk kopukluğuna neden olan bir anlayış olarak kabul edilebilir. Bu anlayış ise Erol Güngör'ün ifadesiyle “amelsiz âlim, ilimsiz halimler yetiştirmektedir.”

2.2.6. Hukuk Kavramı

Hukuk kavramına açıklık getirmek özelde Erol Güngör düşüncesini genelde de düşünce dünyamızı doğru kavrayabilmek adına kaçınılmaz görülmelidir. Toplumun işleyişini sağlaması bakımından ve aydın-halk çatışmasının temelinde yatan unsurlardan birisi olarak hukuk kavramının algılanışı ve uygulanışı noktasındaki sapmaların tespit edilmesi ile mümkün olacağı benzetilmektedir. Bu anlamda son iki yüzyıl boyunca devam eden değişim sürecinin bir uzantısı olarak ortaya çıkan hukuki farklılıklar ve algılamaların düşünce dünyamızda ne gibi dönüşümleri beraberinde getirmiştir sorusuna cevap verebilmenin yolu da böyle bir açılımı zorunlu hale getirmiştir. Özellikle sosyal hukuk anlamında hukukun kaynağı noktasındaki belirlemelerin altını çizmek faydalı olabilir. Bu anlamda öncelikli olarak hukuk kavramının ne anlama geldiğine açıklık getirmekle konuyu ele almak uygun olabilir.

“Hukuk, yaptırıcı gücü bulunan kaidelerden meydana gelmiş bir sistemdir. Bir ülkenin kanun ve nizamları o ülkenin hukuk sistemini meydana getirir. Bazen de hukuk denince insanlar arası münasebetlerin nasıl olması gerektiği hakkında ileri sürülen her türlü fikir ve teori anlaşılır. Bu ikinci anlayışa göre hukuk hakkın ve haksızlığın ne olduğunu araştırır. Şu halde hukuk bir ahlak sistemidir. Fakat bazı özelliklere sahip olması bakımından ahlakın öbür kaynaklarından(örf ve adetler, din) önemli bir şekilde ayrılır. Biz burada hukuk derken bir memlekette geçerli olan kanun ve nizamları (pozitif hukuk) anlayacağız” (Güngör,1995:117).

“Pozitif hukuk, adaletin bir uygulanış tarzıdır, ama teoriyle uygulama arasında daima önemli farklar ortaya çıkar. Bu yüzden hukuk kaideleri o ülkede geçerli olan ideal adalet anlayışına uyacak şekilde değişmelere uğrar, bununla beraber hukuk ile adalet arasındaki farklılık, sadece teori ile uygulama arasındaki uygunsuzluktan ibaret değildir. Bu farklılık daha ziyade hukukun kaynağı hakkındaki değişik anlayışlardan doğmaktadır. Hukuk’un belirleyici unsurlarının en başında dini inanış ve coğrafi özellikler vardır. İnanışların farklı coğrafyalarda farklı görünüşler de ortaya çıkması coğrafyanın hukuk’un belirlenmesinde oldukça etkili olduğunun göstergesidir. Zira yaşam tarzlarını(hukuk’u) coğrafya şekillendirir. Eski Türk töresinde göçebe yaşam tarzından dolayıdır ki hapis cezası yerine ölüm cezası vardır. Frigyalılarda tarım toplumu olduğundan hukuk’un kaynağı tarımdır. Sabankıranın hükmü ölümdür.” (Güngör,1995:119).

2.2.6.1. Hak ve Haksızlık Kavramı

Hukuk’un kaynağı ne ise hak ve haksızlık kavramlarının kaynağı da o dur. Bu kaynaklardan başlıca sı olan örf ve adetler genellikle teorik temelden mahrumdurlar. Yani bir davranışın niçin doğru veya yanlış olduğu münakaşa edilerek bir karara varılmış değildir. “Örfe göre doğru veya haklı olan şey, kökü uzak mazide olan ve cemiyetin bütünü(veya büyük çoğunluğu) tarafından haklı diye benimsenmiş olan şeydir. Kökü çok eskide olan ve çoğunluğunun benimsediği şeyler münakaşa konusu olamaz, mutlak hakikat diye kabul edilir. Örf ve adetlerin modern hukuk sistemlerinden

daha güçlü olmalarının başlıca sebebi de budur. Hiç şüphesiz, bunlar başlangıçta cemiyetin gerçek ihtiyaçlarından doğmuş ve ihtiyaçlara cevap veren normlar olarak benimsenmişlerdir, ama çoğu zaman bunların başlangıç sebepleri unutulduğu gibi çok defada o sebepler ortadan kalktığı halde örf ve adetler devam edebilmektedir. Örf ve âdetin haklı dediğine haklı haksız dediğine de haksız diyoruz. Bu anlayışı eksik ve hatalı sayanlar çıkabilir, nitekim çıkmıştır. Bir defa, örf ve adetler cemiyetin değişme süratinin oldukça gerisinde kalırlar, böylece onların gerçek ihtiyaçları tam karşıladığı söylenemez. İkincisi örf ve adetler cemiyeti esas aldıkları için ferdi genellikle himayesiz bırakılırlar. Bunları benimsemeyen kimse cemiyetin dışına mı itilecektir? Cemiyetin öbür fertler için tanıdığı haklar bu ferde verilmeyecek midir? İşte bu son nokta örf ve adetlerin hak anlayışına karşı en büyük itiraz yapılmaktadır. Örf ve adetler her ülkeye göre değişir. Bunlarda evrensel bir özellik bulunmadığı için “değişmez hak” ve “insan hakları” kavramı da yoktur. Kaldı ki örf ve adetlerin hak ve haksızlık anlayışı izafi (insanlara yer ve zamana göre değişir) olmak bakımından da her zaman itiraz edebilir şeylerdir”(Güngör,1995:118).

Güngör Modern hukuk sistemleri bu eksiklikleri giderecek şekilde hazırlanmaya çalışılıyor, ama onlarında hak ve haksızlık için değişmez esaslar bulduğu söylenemeyeceğini belirtir. Dünyada hukuk kurallarının giderek evrensel bir özellik kazanmaya başladığı ancak bu evrenselliğin mutlak doğru anlamında anlaşılamayacağını yani hak haksızlık kavramının zamana, ülkelere hatta kişilere göre değişen bir özellik taşımaya devam edeceğini vurgular. Aslında hak kavramıyla adalet birbirinden ayrılma, birinin dayandığı şey öbürünün de dayanağı demektir. Bununla beraber insanlar adaleti bulmaya yani hak kavramı konusunda daha açık- seçik bir anlayışa varmak hususunda daima çaba içindedirler. Bu kavramların izafi olması haksızlığı meşru kılmayacağını insanların hak ve haksızlık konularında az-çok ortak anlayışlara vardıklarını ve kanunlarında bu anlayışı temsil edecek şekilde hazırlandığını ifade eder.

2.2.6.2. Hukukun Sosyal Kaynağı

Erol Güngör, kanun ve nizamların ülkedeki ahlak anlayışını aksettirmesi gerektiğini ve bunun hukukun temel prensiplerinden biri olduğunu vurgular. Bu bakımdan bazı bilim adamlarının hukuku tarif ederken kamu vicdanının yaptırım (müeyyide) gücü kazanmış olması'dır, dediklerinden hareketle konuya açıklık getirmeye çalışır. Mesela "bir memlekette anne ve babaların kk çocuklara bakmakla yükümlü olduklarına inanıyorlarsa, devlet bu inancı kanun haline getirir, aksi hareket edenlere ceza verir. Böylece hukuk, kamu vicdanının devlet gücü ile kuvvet kazanması ve devletin ahlakı koruyucu bir tavır alması demek olur." (Güngör,1995:118)

Fakat hukukun kamu vicdanını yansıtmadığı hallerinde bulunduğunu ifade eden Güngör, bu halleri Şu Şekilde zetler:

1- Hukuk ahlaktan doğmakla beraber, hukukun ahlakı doğurduğu durumlar da vardır. Bütün devrimci hukuk sistemleri bu prensipten hareket eder. Bazı davranış tarzlarının örf ve adet haline gelmesi, onların uzun zaman toplum içinde uygulanışından meydana gelmektedir. O halde kanun yoluyla bazı Şeylerin uygulanışını temin ederseniz, zamanla bu uygulamalar bir örf haline gelir. Başka ülkelerden hukuk sistemi olarak uygulayanların veya mevcut sistemden çok farklı kaideler getirenlerin dayandığı başlıca savunma noktalarında biride budur. Savunma noktası diyoruz çünkü ideal olan durum, ülkenin hukuk anlayışıyla kanun ve nizamların uzlaŐmasıdır. Kanun koyucular bu uzlaŐmayı Şu veya bu Şekilde sağlamak zorundadırlar. Bazı Batılı devletler sömürge ülkelere kendi kanun sistemlerini yerleŐtirmeye kalktıkları zaman, insanların hukuk anlayışlarıyla idarecilerin kanunları Şiddetli bir çatıŐmaya girmiş, neticede hem hukuk hem de ahlak zarar görmüŐtür. Mesela Madagaskar'ın putperest halkı arasına hrıstiyan hukuku girdiği zaman, ahlakın kaynağı olan ecdat otoritesi yıkılmıŐ ve artık bu otoriteye uymayan halk arasında temizlik adetleri ortadan kalkmıŐtır. Burma'ya İngiliz hukuku girince de suların Őiddetle arttığı, insanların kanunda bir takım boŐluklar bularak sahtekrlık yapmak üzere hukuk tahsiline çok rağbet ettikleri görülmüŐtür.

2-) Hukuk kamu vicdanının bütününe değil, çok defa belli bir zümrenin hukuk anlayışını aksettirir. Adaletle en çok uyduğu iddia edilen modern demokrasilerde bile kanunlar parlamentoda çoğunluğu elinde bulunduran siyasi partinin görüşlerini temsil eder. Hatta bu görüşler o partinin seçmen kitlesi bakımından bile “kamu vicdanı” sayılmayabilir. Kanunların bu kusuruna daha önce “ideal adalet” bahsinde de değinilmişti. Hakikatte parlamenter hukuk sisteminin de kendine göre haklı tarafları vardır. Bir ülkede kamu vicdanını toplumun her kesiminde birbirine benzediğini iddia etmek çok güçtür. Hangi grubun, hangi zümrenin menfaatleri kamu menfaati, hangi zümrenin anlayışı kamu vicdanı sayılacaktır? Kanunlarda gözetilmesi gereken “umumi ahlak ve adap” hangi çevrenin ahlak ve adabıdır? Kanun koyucu bütün milleti içine alan genel mahiyette, objektif, yaygın kaideler bulmak zorundadır. Ancak bu kaideler birer kanun halinde yürürlüğe girdikten sonradır ki toplumun çeşitli kesimlerinde ortak birer davranış standardı olurlar. Görülüyor ki kanun ve nizamlar toplumun ahlak değerlerini tam olarak temsil etmedikleri zamanda kendileri bir ahlak normu olarak topluma mal edilebilir. Buradan anlaşılacağı gibi hukukun kaynağı çok defa örf ve adetlerdir, ama her zaman hukuk bu kaynağa dayanmaz. Örf ve adetler ya toplumun içinden çıkmış kontrol mekanizmalarıdır yahut kökleri başka olsa bile topluma mal olduğu için yine sosyal değer taşıyan bütünlerdir. Acaba örf ve adetlere dayanmayan hukukun kaynağı sosyal değil midir?” (Güngör,1995:121).

Önce hukukun kaynağının ne olduğu noktasına, bu kavramdan ne anlaşıldığıyla başlayan Güngör, hukukun kaynağını, hukuk kaidelerini koyan makam veya bu kaidelerin dayandığı temel olarak kabul ediyor. “Din hukuku kutsal kitap ve peygamberler vasıtasıyla tanrıdan gelen emir ve yasakları ihtiva eder. Bugünkü demokrasilerde hukukun kaynağı millet iradesini temsil etmek durumunda olan parlamentolardır. Monarşiler de hükümdarlar emirnameler neşrederek hukuk nizamını kurmaya çalışırlar. Bazen hukukun kaynağı denince kanun ve nizamların dayandığı otorite akla gelir. Hakikatte hukuku yapan makam ile onun dayandığı otorite aynıdır. Demokrasilerde hukuku yine millete ait müesseseler korur. Dini hukuk da Tanrı’nın nizamını kurmakla görevli makamlar veya bizzat Tanrı vardır. Monarşilerdeyse hukukun kuvveti hükümdarın gücüdür”(Güngör,1995:121).

İlk bakışta sadece demokrasiler de hukukun sosyal temellere(milletin örf ve adetlerine, umumi ahlak ve adaba) dayandığı zannedilir. Fakat kaynağı ne olursa olsun bütün hukuk sistemleri ya cemiyetin ihtiyaçlarından doğmuş veya o ihtiyaçlara cevap vermek üzere konmuştur. Bir hukuk sisteminin dine dayanması onun sosyal temele dayanmadığını göstermez. Çünkü din en büyük sosyal müesseselerden biridir.

Mutlak kudrete sahip hükümdarlara gelince onlar da bu otoritelerini şu veya bu şekilde topluma dayandırmışlardır. Yayınladıkları emirnameleri kabul ettirebilmek için onları meşru göstermek zorundadırlar. Kısacası, hukuk belli-başlı sosyal müesseselerden biridir. Fakat yine de sosyal kaynaklı hukuk ve tabii hukuk diye bir ayırım ve münakaşa konusu vardır. Burada sosyal kaynaklı hukuk denince laik hukuk anlaşılmalıdır. Şu halde münakaşanın esası daha ziyade otoritenin dayandığı kaynak da toplanıyor (Güngör,1995:122)

Erol Güngör hukuk kavramına açıklık getirmiş olmakla toplumsal ve düşünsel anlamdaki paradigma farklılıklarını da ortaya çıkarmaya çalışmıştır denilebilir. Özellikle hukukun kaynağı noktasındaki farklı açılımlarla önemli bir noktayı yakalamıştır. Aydın halk ikilemini anlamlandırmak ve teori ile pratik arasındaki ayrımı göstermek adına bu hususun dikkate alınması kaçınılmazdır. Hukuk tamamen insan ilişkilerinden mi çıkmalı, yani toplumda belli bir zaman içinde çatışan menfaatlerin uzlaştığı noktayı mı temsil etmelidir, yoksa belli bir zamanın ötesinde, herkes ve her zaman için geçerli olabilecek prensipleri mi ihtiva etmelidir?. Hukuku birinci anlamda anlayanların her zaman geçerli prensiplerin mümkün olmayacağını düşünecekleri ortadadır, çünkü toplumda iktidar ve insan ilişkileri sürekli bir değişim göstermektedir. Böyle bir anlayışın temelinde yine insan olacağından mutlak doğru ve geçerli bir sistemden söz etmek pek olası görünmemektedir. İkinci anlamdaki hukuk anlayışına sahip olanlar ise, hukukun kaynağı ve otoritesi olarak insanüstü bir güce dayanmak zorunda olduklarını ifade ederek toplumsal alanda ki ayrışmanın temelini aydınlatmış gibi görünmektedir.

2.2.7. Ahlak

Ahlak kavramı gerek insan yaşantısının ve düşüncesinin hem kaynağı hem ürünü olması bakımından, gerekse diğer sosyal kurumları bire bir etkilemesi dolayısıyla açıklık getirilmesi gereken bir kavramdır. Hukukun kaynağı olması, yani toplum hayatını düzenlemesi bakımından önemi ortada olan ahlak'ın düşünce dünyasını şekillendirdiği de ortadadır. Bu anlamda özgünlüğünü kaybetmeyle karşı karşıya olan düşünce dünyamıza hayatiyet katan ender fikir adamlarından birisi olarak Erol Güngör'ün en önemli vasıflarından birisi de ahlakıdır. Fikirsal anlamdaki zenginliğinin yanı sıra sosyal sorumluluk sahibi bir kişiliğinin olması, onu diğer aydınlardan farklı olarak kendi ahlakıyla barışık bir yapı sergilemesini sağlamıştır. Bu doğrultuda düşünsel serüvenimiz içindeki temelleri belirlemek adına "ahlak" kavramına açıklık getirmek gerekecektir.

Toplumlarda insan ilişkilerini düzenleyen bir takım kuralların varlığı ortadadır. Bu kurallar toplumdaki bir kişi tarafından ortaya konulmuş değildir. Toplumun yaşantısı içinde kendiliğinden ortaya çıkan bu kurallar yazılı metinler halinde değil daha çok sözlü olarak karşımıza çıkarlar. "Daha çok sözlü olarak nesilden nesile aktarılan bu standart davranış tarzlarına "örf ve adetler "diyoruz. Örf ve adetler davranışlarımızı düzenleyen kaideler olmak bakımından "ahlak normları adını da alır (Güngör,1995:93).

Ahlakın kaynağı olarak toplum ele alınabilir. Zira insan davranışları ahlaka göre değerlendirilir. Aynı anlama gelmek üzere, "Ahlak, insan ve sosyal grupların davranışlarını toplumda yerleşmiş değer hükümlerine ve normlara göre alır" (Erkal,1997:28).

Fakat burada sosyolojik olarak örfler ve adetleri bir birinden ayırmak gerekir. "Adetleri örflerden ayıran asıl fark bir âdete uyulmaması halinde toplumun sadece alay etme, hor görme gibi tepkilerde bulunmasıdır. Örflere aykırı davranma halinde daha sert tepkiler görülmesidir. Otobüste bir kadına veya ihtiyara yer vermeyenleri sadece ayıplamakla yetiniriz, buna karşılık evli insanlardan birinin öbürünü aldatması bir suç teşkil eder,

çünkü eşlerin birbirine sadık kalması bir öftür. Her durumda uygun olan ve olmayan davranışlar vardır. İçinde yaşadığımız toplum neyin uygun neyin aykırı olduğunu öğretir” (Güngör,1995:93).

Örflerde, tıpkı adetler gibi birer sosyal kontrol vasıtasıdır her örf aslında bir adettir, ancak örflerin doğruluk ve uygunlukları hakkında bizde daha kesin kanaatler vardır ve onların çiğnenmesi halinde daha şiddetli tepki gösteririz. Örflere aykırı davranılırsa toplumun tehlikeye düştüğünü söyleriz. Çünkü örfler şahıslar arası münasebetlerden ziyade toplumun müesseseleriyle ilgilidir. Kadınlara karşı nazik davranmayan kişinin bu hareketini şahsi görgüsüzlük diye yorumlarız, ama bir kadınla nikâhsız yaşayan erkek toplumun “evlilik” müessesine karşı suç işlemektedir. Onun davranışı toplumu tehdit edici bir özellik taşımaktadır.

Örf ve adetlerin kökü o kadar derinlere, o kadar eskilere gider ki bunların adeta birer tabiat kanunu olduğunu zannederiz. Onlara “ mutlak doğru” gözüyle bakarız. Gerçek de bizim doğru, yanlış, iyi, kötü gibi kıymet hükümlerimiz hep örf ve adetlere dayanır. Örfün gösterdiği şey doğru, onun akside yanlıştır diye düşünürüz. Örf ve adetlerin hayatımız içinde bu kadar yerleşmiş ve kökleşmiş olması bazen onları sosyal değişimin önüne çıkan birer kuvvetli engel haline getirmektedir. Fakat onların bu muhafazakâr karakterine bakarak hiç değişmediklerini düşünmek de yanlış olur. Bazılarında çok yavaş, bazılarında çok süratli de olsa örf ve adetler her toplumda değişir. Aslında onların kolay ve çabuk değişmeleri toplum için iyi olmaz. Her şeyden önce çabuk ve kolay değişen davranış tarzları zaten adet veya örf sayılmaz. Toplumun ayakta kalması ve devam edebilmesi insanlar arasında ortak davranış tarzlarının bulunmasına ve bunların devamlılık kazanmasına bağlıdır. Örf ve adetler bu ihtiyacı karşıladıkları için toplumun temelini teşkil ederler. Onlar olmasaydı karşılaştığımız her konuda nasıl davranacağımızı yeni baştan düşünmek zorunda kalacak, başkalarının nasıl davranacaklarını hiçbir zaman tahmin edemeyecektik. İnsanlar arasında böyle ortak ve devamlı hareket tarzlarının bulunmayışı ise onların cemiyet halinde yaşamalarına imkân vermeyecekti. Her gün ne yiyeceğimiz, nasıl yiyeceğimizi, kaç defa yiyeceğimizi, nerden yiyecek bulacağımızı düşünmek zorunda kalsaydık hayat çekilmez olurdu. Şu

halde örf ve adetler toplumların yaşayabilmek için yaptığı birer icattır”(Güngör,1995:93).

2.2.8. Kavramlara Dair Genel Değerlendirme

Erol Güngör düşüncesinin Türk Düşünce Dünyasına ne anlamda bir katkı sağladığını tespit edebilmenin yolu öncelikli olarak Türk Düşünce Dünyasının genel hatlarını çizmekten geçer. Türk Düşüncesinin Genel görünümü belirginleştikten sonra aksayan noktaların altı çizilebilir. Bu anlamda yapılan bir analiz sonucunda ortaya şu gerçeklerin çıktığı görülecektir: Çağdaş Türk düşüncesi pratik kaygılarla şekillenme sürecine girmiş ve teorik çalışmaların yerine ampirik çalışmalardan meydana gelmiş bir görünüm arz eder hale gelmiştir. Bu anlamda özellikle sosyal bilimler, “ampirik bilimler” halini almıştır.

Bu anlayış çerçevesinde Türk aydını kendi kültürü ve halkından kopmuş, kendini güncel siyasal gelişmelere adanmıştır. Batı karşısında duyduğu kompleks aydınının kendine yabancılaşmasıyla sonuçlanmıştır.

Bu nokta itibariyle Erol Güngör’ü Çağdaş Türk Düşüncesine derinlik kazandıran, halkıyla, kültürüyle, barışık ve sosyal sorumluluk sahibi bir aydın olarak nitelemenin yolu şüphesiz onun bu vasıflarının yansıması olan kavramlarını anlamaktan geçer. Aynı anlama gelmek üzere Çağdaş Türk düşüncesine kazandırdığı kavramların ötesinde, düşünce dünyamızdaki sığlaşmanın, aydınımızın Batı karşısında duyduğu kompleksin sebepleri ve çözümlerinin neler olduğu noktasında yaptığı tespitlerde önemli görülmelidir.

Bu anlamda bu bölümde Erol Güngör’ün “tarih şuuru”, “kültür”, “milliyetçilik”, “din”, “dil”, “hukuk”, “ahlak”, gibi kavramları genel hatlarıyla ele alınmıştır. Bu kavramların işlenişinin hem düşünce dünyamızın giderek sığlaştığı, teorik konuların ilgi çekmediği bir dönemin yönünü değiştirmesi hem de mevcut sığlaşmanın nedenleri olarak açığa kavuşturulması oldukça önemli kabul edilmelidir.

Düşünce dünyamızın daha önceki geleneğine ve özgünlüğüne kavuşabilmesi adına atılacak adımlardan birisi olarak Erol Güngör düşüncesinin ve ele aldığı kavramların ayrı ayrı ele alınıp incelenmesi faydalı olacaktır.

BÖLÜM 3: EROL GÜNGÖR VE ÇAĞDAŞ TÜRK DÜŞÜNCESİ

3.1. Çağdaş Türk Düşüncesine Erol Güngör Katkısı

Erol Güngör'ün Türk düşünce dünyasındaki yerinin tespit edilebilmesinin yolu, düşünce dünyasının aksayan yönlerinin belirginleştirilmesi ve bu aksayan noktalarda Erol Güngör düşüncesinin tamamlayıcılık misyonunu ne derece sağladığının belirginleştirilmesinden geçer. Çağdaş Türk Düşüncesine hayati katkı sağlayan düşünürlerin önemini kavrayabilmek için özellikle son 150 yıldan beri ortaya konulan eserlerin ilgi alanlarına ve kapsamlarına bakmak yeterli olacaktır. Böyle bir çalışma Çağdaş Türk Düşüncesi adına ileriye dönük bir kaygının oluşması sonucunu da beraberinde getirecektir. Söz konusu düşünürlerin eserleri dışında düşünsel anlamda geçmişle bir bağ kurabilmenin yolunun tıkalı olduğu da ortadadır.

Aynı anlama gelmek üzere Erol Güngör'ün Çağdaş Türk Düşüncesine olan katkılarını ifade edebilmek için söz konusu aksamaları maddeler halinde ifade etmek gerekirse:

- 1.) Düşünce alanında giderek artan bir sığlaşma ve yozlaşma yaşanmaktadır. Bu durumu anlatmanın en iyi yolu son yüzyıl içinde ortaya konulan eserler içinde tercümelerin büyük bir yer işgal ettiği ve telif eserlerinde bir esinlenmeden öteye gidemediği gerçeğidir. Aynı anlamda Türk düşüncesini anlamaya yönelik yapılan çalışmaların da batıda şekillenmesi düşünce dünyamız adına içinde bulunulan durumun vahametini göstermektedir.
- 2.) Bu anlayışın paralelinde düşünce dünyası ele alınırken “dil” göz ardı edilmekte ve bu süreç tarihi bağlamdan kopuşa neden olmaktadır.
- 3.) Bu entelektüeller yerli ve kendi(si) olma özelliği taşıyan bütün düşünürleri basit, sınırlı ve belirli bir kalıp içinde kabul ederek onların bugünü anlayamayacağı hükmüne varmışlar, yerli entelektüellerin geçmişe(tarihe) yönelik her açılımlarını da anakronizm olarak değerlendirmişlerdir.

- 4.) Bu süreçle beraber Türk düşünce dünyası daha büyük bir açmazla karşı karşıya kalmaktadır. Daha önce geçmişi küçümseyen aydın bugün kendi varlığını da yok saymaktadır. Böyle bir durumun sonucunda entelektüeller kendi varlığını tamamen Batılı entelektüele adanmış gibidir.
- 5.) Bağlantılı olarak Batılı aydınının her şeyin en güzelini yapacağına dair bir kanaate sahip olan entelektüeller Batı karşısında büyük bir komplekse düşmüşlerdir. Bu kompleks neticesinde batılı entelektüele özentili duyan aydınımız, onu taklit etmeye başlamıştır.
- 6.) Batılı entelektüele benzemeye çalışan aydınımız “kültür”e ve ondan bir türlü kopamayan halka karşı bir tiksinti duymaya başlamıştır.
- 7.) Bu tiksintiden kurtulmak isteyen aydın halkı dönüştürme gayreti içine, yani siyasete atılmıştır.
- 8.) Aydınımızın bu tutumu Aydın-halk kopukluğunu daha da derinleştirmiş ve düşünce dünyamızın kamplara bölünmüş bir görünüme bürünmesi sonucunu beraberinde getirmiştir.
- 9.) Aydınımızın güncel siyaset içine girmesiyle özellikle sosyal bilimler alanında “teorik çalışmalar” azalmış, “ampirik çalışmalar” yaygınlık kazanmıştır. Bu durum sosyal bilimlerin “ampirik bilimler” halini almasıyla sonuçlanmıştır.
- 10.) Teorik çalışma yerine Batılı klasiklerin çevirisinin yapılması tercüme sorununu da beraberinde getirmiştir. Batılı klasiklerin teorik çalışma yerine ikame edilmesinin geri planında aydınımızın Batılı aydın karşısında duyduğu kompleksin yattığı söylenebilir. Her şeyin en iyisini yapacağına yönelik bu inanç aydınımızı tamamen kimliğinden koparma noktasına getirmiştir.
- 11.) Gündelik siyasete aşırı ilgi geçmiş dönem düşünce dünyasının ve fikir adamlarının düşüncelerinin incelenmesinin de önüne geçmiştir. Aynı anlamda modernleşmenin kültürel unsurlarla bir bağı olduğuna yönelik bir kabullenişin varlığı da ortadadır.

12.) Böyle bir inanış şekli sebebiyledir ki “kültür ve tarih” sosyal bilimlerin ilgi alanından çıkmıştır.

13.) Aydınlarda tarih ve kültürden bahsetmenin saçma olduğuna, zira bugün’ün her anlamda dünden daha iyi olduğu gibi bir fikir hâsıl olmuştur.

14.) Bu süreçle birlikte Türk düşüncesi tarihi bağlamından kopmuş ve birikimden yararlanamaz hale gelmiştir. Neticede çağdaş Türk düşüncesi köksüz, sığ bir görünüme bürünmüştür.

15.) Özetle ifade etmek gerekirse özellikle seksenli yıllara kadar Türk Düşünce Dünyası’nın ufku pratik kaygılarla şekillenmiş, ancak bu süreçte kültürel ve tarihi bağlamdan uzaklaşmış, doksanlı yıllar itibariyle de geçmişle ve günümüzle olan bağ tamamen kopma noktasına gelmiştir.

Genel hatlarıyla Çağdaş Türk Düşünce Dünyasının görünümü yukarıda ifade edildiği gibidir. İşte Erol Güngör’ün Düşünce dünyasına katkıları bu nokta itibariyle açığa kavuşturulabilir.

Bu katkılara değinecek olursak:

Her şeyden önce Erol Güngör Düşünce dünyamızın ve toplumumuzun yaşadığı bu yozlaşmanın temelinde Batıya karşı duyulan kompleksin olduğunu biliyordu. Aydınlarımızın bu kompleksten kurtulmak için Batılı aydına özendiğini ve böylelikle kültüründen ve halkından koptuğunu da biliyordu. Bu kompleksin giderilmesiyle düşünce dünyamızın yeniden bir derinlik kazanacağını, bunun yolunsa tarihe bakmaktan geçtiği vurgusunu yapıyordu. Ayrıca daha önce hiçbir düşünürün yapmadığı şekilde kendisini bir geleneğe dayandırıyor. Kendi ifadesine göre eserlerindeki eksikliklerin sebebi hocası Mümtaz Turhan’ın hayatta olmayışdır. Erol Güngör bu yaklaşımla geçmiş dönem düşüncesine ve aydınlarına yönelik bir yaklaşımın önünü açmanın gereğini göstermekle kalmamış, kendi düşüncesini de bir zemine oturtmuştur. Aynı anlama gelmek üzere geçmiş dönem düşünürlerinin eleştirisini yaparak bugünkü

yanlış algılayışın temellerine inmiştir. Bu anlamda Ziya Gökalp'ı Türk tarihini yanlış anlayanların en kalitelisi olarak değerlendirmiştir.

Ele aldığı konular düşünce dünyamızı pratik kaygıların dışına çıkarabilmiştir. Yani düşünceyi ekonomi ve siyasetin boyunduruğundan kurtarabilmiştir.

Halkın içinde olması ve kültürel değerlere sahip çıkmasıyla aydın- halk çatışmasını büyük ölçüde gidermiştir.

Aynı anlamda tarihiyle ve kültürüyle barışık bir bilim adamı olması dolayısıyla halk gözünde sıfırlanan aydınının itibarını tekrar kazandırmıştır.

Kendi dönemindeki ve daha sonraki dönemlerdeki aydınlara, aydın olmanı milli değerlerden kopuk yaşamayı gerektirmediğini en iyi şekilde göstermiş ve milliyetçilik anlayışına yeni bir boyut kazandırmıştır.

Bunun yanı sıra yapmış olduğu çevirilerle tercüme anlayışını değiştirmiştir. Medeniyetin ortak eserlerini kullanmanın gerekli olduğu ancak bunun kültürden kopuş anlamından algılanmamasının gereği üzerinde durur.

Daha önce olduğu gibi Türk kültürü ve düşüncesi medeniyete önemli eserler verecektir. Bunun yolunun ise tarihimize ve kültürümüze sarılmaktan geçeceğini vurgulayan Erol Güngör, tarihimiz iyi anlaşılınca düşünce dünyamızın yeni bir boyut kazanacağı tespitini yapmıştır.

3.2. Erol Güngör Düşüncesinin Değerlendirmesi

Erol Güngör'ün güncel siyasal konulardaki yaklaşımları onun düşüncesinin anlaşılmasının önüne geçmiştir. Fakat belirtilmesi gereken nokta, halkın içinde ve kültürüyle barışık bir aydının halka ulaşmasının tek yolu olan güncel konular hakkında yazmak bir zaruret olarak görülmelidir. Burada altı çizilmesi gereken husus Güngör'ün güncel konuları yazarken de teoriden kopmadığı gerçeğidir. Sosyal sorumluluk sahibi bir aydın olarak, aydının halk nazarındaki intibasını değiştirebilmenin ve aydınları

kültürüyle barıştırabilmenin bir yolu olarak Erol Güngör güncel siyasal konular hakkında yazmıştır. Bu anlamda düşünce dünyamızın bir geleneğe sahip olabilmesi ve özgünlüğüne yeniden kavuşabilmesi için Erol Güngör düşüncesinin çok iyi özümsenmesi gerekir. Aynı zamanda Erol Güngör' toplumun bütün kesimlerine tanıtılmak önemli görülmelidir. Zira ancak böylelikle toplumun genelinde bir bilinçlenme yaşanabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çağdaş Türk Düşünce Dünyası ortaya konulan eserler ve ilgi alanları boyutuyla değerlendirildiğinde ortaya çok çarpıcı sonuçlar çıkmaktadır. Düşünce alanında meydana gelen büyük erozyon bize “kültür” alanından bahsetmenin yolunu da tıkamış görünmektedir. Somut gerçeklikler anlamında, son yüz yıllık süreçte ortaya konulan eserler içinde tercümeleme önemli bir yer işgal etmesinin yanında, telif eserlerin de ancak bir esinlenme ve yineleme mahiyetinde olması düşünce dünyamızın durumunu anlatmak adına açıklayıcıdır. Aynı anlama gelmek üzere Türk Düşünce Dünyasını anla(t)mak adına yapılan çalışmaların dahi Batı da ve/veya Batı temelli şekillenmesi içinde bulunulan durumun vahametini yeterince yansıtmaktadır. Bu bağlamda Batı’lı bir düşünürün düşünce dünyamızı anlama konusunda bizlere ne ölçüde açıklayıcı olabileceği ve bizim Batı’lı bir düşünürden hareketle kendi düşünsel serüvenimizi ne ölçüde kavrayabileceğimize yönelik soruların cevabını verebilmekte oldukça zor görünüyor. Akla ilk gelen kendimize öteki(nin) gözüyle bakmanın ne gibi bir anlamı olabilir sorusu oluyor? Bu ve benzeri soruların gerekçesi olarak ileri sürülen “tarafsızlık” kaygısının, karşı tarafı tutmakla karıştırıldığını söylememek için nasıl bir gerekçe sunulabilir? Aynı anlamda bir aydının kendi düşünce ve kültür birikimini anlayabilmek adına farklı kültürleri referans almasının, aydının kendi kültüründen kopmasıyla sonuçlanacağı yeterince açık değil midir? Tarihi bir varlık olarak düşünce ve kültür birikiminin şekillenişinde en aktif rolü onayan “dil” göz ardı edilmekle “düşünce”, tarihi bağlamından koparılmış olmaz mı? Bu soruları cevapsız bırakan entelektüellerin yerli ve kendi(si) olma özelliği taşıyan bütün düşünürleri basit, sınırlı ve belirli bir kalıp içinde kabul ederek onların bugünü anlayamayacağı hükmüne varmaları, yerli entelektüellerin geçmişe(tarihe) yönelik her açılımlarını da anakronizm olarak değerlendirmeleri de çözümün ne kadar zor olduğunu göstermesi bakımından yeterince açıklayıcıdır. Fakat bu noktada düşünce dünyamız daha büyük bir açmazla karşı karşıyadır. Kısa bir dönem öncesine kadar geçmişi yıkıp yok saymak ve geçmişten tiksilmek üzere şekillenen düşünce dünyamız, bugün kendi varlığını da yok saymakta ve kendinden utanmaktadır. Yani günümüz entelektüeli kendi varlığını tamamen Batı’lı entelektüele adanmış ve kendini Batı’da bulmuştur. Tahmin edildiği gibi bu durumun bir gereği olarak da toplumundan yani kökünden kopmuştur. Bu kopuş süreci doğal olarak

entelektüellerin daha önce ki teori uyarlamalarının ötesinde toplumu teorilere uyarlama gayretiyle sonuçlanmıştır. Entelektüelin yüklendiği yeni görev, toplumsal yapıda daha büyük tahribata neden olsa da entelektüel açısından korkulacak bir durum yoktur. Zira bu keşmekeş yaşanması gereken bir süreç olarak anlaşılmış, “Halka rağmen halk için” mantığı da bu anlayışın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreç itibariyle de Türk entelektüeli siyasetin gönüllü hizmetkârı olmuş, daha mahir olanları da aktif siyasetin içinde yer almışlardır. Bu durum Türk düşünce dünyasının kamplara bölünmüş bir görünüm arz etmesiyle sonuçlanmıştır. Öyle ki düşünürler siyasi yönelim doğrultusunda düşünmüşler ve bu doğrultuda düşünülmesi gerektiğini telkin etmişlerdir. Şevket Süreyya Aydemir’in “Darülfünun’dan inkılâbın emrinde tek bir orijinal sayfa çıkmadığı” eleştirisini yapması da bunun en açık göstergesidir.

Osmanlı devletinin son döneminden kalan bir miras olarak, güncel siyasal gelişmelere olan aşırı ilgi düşünce dünyamız adına çok vahim sonuçları da beraberinde getirmiştir.

Bunlardan birincisi sosyal bilimler alanındaki teorik çalışmaların azlığıdır. Özellikle son yüz yıl içinde sosyoloji ve tarih gibi alanlarda teorik çalışma yapılmamakta, teorik çalışma olarak sadece çeviriler gündeme gelmektedir. Çevirilerin çok dar bir alanı kapsadığıysa ortada olan bir gerçektir. Çevirilerin teorik çalışma yerine ikame edilmesinin sebeplerinden biri olarak aydınımızın kendinden çok Batı’lı aydının ürettiğinin daha iyi olduğuna yönelik yanlış ve kompleksli inancı gösterilebilir.

Modernleş(eme)menin kültürel unsurlarla ünsiyeti olduğu yolunda bir inanışın varlığı da yadsınamaz bir gerçektir. Bu doğrultuda bir bakış açısının gündemde olmasıyla da “*kültür*” ve “*tarih*” düşünce dünyasının dışında bırakılmıştır. Bu durumun sonucunda kültürel ve tarihi bağlamından kopan sosyal bilimler “ampirik bilimler” haline gelmiştir.

Gündelik siyasete aşırı ilgi neticesinde ortaya çıkan bir diğer sorun da geçmiş dönem düşünürlerine yönelik ilginin azlığıdır. Türk düşünce dünyasına bakıldığında yakın dönemin ve entelektüellerinin pek ilgi çekmediği görülür. Doğal olarak o dönem entelektüellerinin düşüncelerinin bütünsel bir incelemesinin yapılmadığı da açıktır. Bu

durumun nedeni olarak da insanların “güncellik” merakı gösterilebilir. “Güncel olanla uğraşma bireylerin geçmiş dönemlerin entelektüel özelliklerinden öte tarihlerinin açıklığı kavuşturulmasının önünde de bir engel oluşturmuştur. Hemen herkes toplumun nereden geldiğiyle değil nereye gittiğiyle meşguldür.”(Kayalı,2000:95)

Bu durumun bir uzantısı olarak insanlarda bugünün her anlamda dünden daha iyi olduğu ve artık bugüne yönelik açılımların önemli olduğu yönünde bir kanaat meydana gelmiştir. Bu kanaatle birlikte “*tarih*” her yönüyle düşünce dünyasının dışına itilmiş ve düşünce dünyamız köksüz, sığ bir hal almıştır.

Özetle ifade etmek gerekirse özellikle seksenli yıllara kadar Türk Düşünce Dünyası’nın ufku pratik kaygılarla şekillenmiş, ancak bu süreçte kültürel ve tarihi bağlamdan uzaklaşmış, doksanlı yıllar itibariyle de geçmişle ve günümüzle olan bağ tamamen kopma noktasına gelmiştir. Fakat belirtilmesi gereken nokta; bu tarihi süreç içinde belirli dönemlerde bazı aydınlar teorik çalışmalar yapmış ve kültürel kopuşu bir nebze de olsa yavaşlatmışlardır.

Bu anlamda Erol Güngör’ün Türk Düşünce Dünyasına olan hayati katkılarını şu şekilde ifade edebiliriz.

Düşünce dünyamızın ve toplumumuzun bu halde olmasının temelinde aydınımızın Batı karşısında duyduğu kompleksin olduğunu çok iyi biliyordu Erol Güngör. Bu kompleksten kurtulmak için Batı’lı olmak arzusuna düştüğünü ve bu özenle birlikte Batılı aydını taklit duygusuna kapılarak halkından koptuğunu da biliyordu... Halkından yani kültüründen... Halk ve kültürden kopuş aydında halka ve kültüre karşı bir tikslenme hissi uyandırdı. Bu nefret hissini gidermenin yolu da halkı dönüştürmekten, yani siyasetten geçiyordu. Böylece Türk aydını siyasetin gönüllü hizmetkârı oldu. Daha mahir olanlarıysa bizzat politikacı oldu. Politikacı oldu ve düşünmekten soyutlandı(objektif düşünmekten) ve düşünce dünyamız kamplara, ideolojilere bölündü. Sonuçta toplumda teorik çalışma yapılmaz oldu. Her şeyin en iyisini yaptığına inanılan Batılı aydının eserleri tercüme edildi teorik çalışma yerine. Bir tercüme tutkusuna aldı başını yürüdü. Aktif siyasetin içinde yer almayan düşünürlerde ampirik çalışmalara adadı kendini. Düşünürler sadece güncel sorunları düşünür hale geldi ve bu sorunlara

çözüm bulabileceklerini düşünerek koyuldular bu çalışmalara. Ve derken sosyal bilimler ampirik bilimler halini aldı. Artık aydınlar dünü değil günü düşünür oldu. Günü kurtarmak adına yaptı tüm bunları. Geçmişe yönelik ilgi azaldı, azaldı... Birikim kayboldu. Ve artık aydınlar sürekli geliştiğimizi sanmaya başladılar. Nereden geldiğimizden çok nereye gittiğimizle ilgilenir hale geldiler. Tarih ve kültürel bağlamdan kopuş böyle gerçekleşti. Düşünce geleneğimiz yok oldu, düşünce dünyamız kamplara ayrıldı. Ve düşünce siyasetin gölgesinde kaldı. Böylelikle düşünce dünyamız sığılaştı, özgünlüğünü kaybetti.

Tüm bu açmazların temelinde var olan Batı kompleksini gidermenin tek yolunun tarihimize bakmak olduğu vurgusunu yapan Gungör en önemli aydınlarımızın bile bu gerçeği anlayamadıklarını belirtir. Oysa tarihimizi doğru anlayıp kültürümüzü yaşattıkça özgünleşecektir düşünce dünyamız.

Özetle ifade edecek olursak Erol Gungör Türk düşünce dünyasına yön veren bir düşünür olarak değerlendirilebilir. Düşünce dünyamızın özgünlüğünü kaybettiği bir dönemde tarih ve kültür konularını sosyal bilimler alanına kazandırmasının yanı sıra yapmış olduğu teorik çalışmalarla sosyal bilimleri “ampirik bilimler” olmaktan kurtarması bakımından da oldukça önemli bir açılım gerçekleştirmiştir. Aydınlarımızın Batı karşısında duyduğu kompleksten kurtulabilmesi için kendi tarihimize dönmemizin gereği üzerinde duran Gungör, tercüme anlayışına getirdiği yenilikle de düşünce dünyamıza yeni bir soluk katmıştır.

Tüm bu hayati katkılarına rağmen Erol Gungör’ün güncel siyasal konulara olan ilgisi onun yeterince anlaşılmasının önüne geçmiştir. Ancak sosyal sorumluluk sahibi bir aydın olarak Gungör güncel siyasal konularda yazarken bile teorik yaklaşımdan kopmamıştır. Bu özelliği dolayısıyla siyasetin kısır çekişmeleri içine düşmekten kurtulmuştur. Düşünce dünyamızın bir özgünlük kazanabilmesi adına atılacak adımların başında Erol Gungör ve onun gibi yerli düşünen fikir adamlarının düşüncelerinin incelenmesi gelmektedir. Ancak bu yolla düşünce dünyamız ve toplumumuz içine düştüğü keşmekeş ve ezilmişlikten kurtulabilir.

KAYNAKÇA

AKGÜL, Mehmet,(1998), Prof. Dr. Erol GÜNGÖR Anısına Armağan(İçinde), Konya: Selçuk Üniversitesi Yay.

ARMAĞAN, Mustafa(1995), Gelenek ve Modernlik Arasında, İstanbul: İnsan Yayınları.

BERKES, Niyazi, (2006), “Türkiye’de Çağdaşlaşma”,İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ERKAL, Mustafa, B.Baloğlu, F.Baloğlu(1997), Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü”, İstanbul: Der Yay.

GÖKALP, Ziya (1970), Türkçülüğün Esasları, M. Kaplan, İstanbul: Devlet Kitapları

GÜNGÖR, Erol(1983), Milliyetçilik ve Dil, Türk Edebiyat Dergisi, Ocak, Sayı 87.

-----,(1995), Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak, İstanbul: Ötüken Yay,

-----,(1983), İslamın Bugünkü Meseleleri, İstanbul: Ötüken Yay.

-----,(1984), Dünden Bugünden, Ankara: Mayas Yay.

-----,(1989a), Türk Kültürü ve Milliyetçilik, İstanbul: Ötüken Yay.

-----,(1989b), Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, İstanbul: Ötüken Yayınları

-----,(1991), İslam tasavvufun meseleleri, İstanbul: Ötüken Yay.

-----,(1993), Sosyal Meseleler ve Aydınlar, İstanbul: Ötüken Yay.

-----,(1998), Ahlak Psikolojisi ve Sosyal ahlak, İstanbul: Ötüken Yay.

GÜNGÖR, Şeyma,(1996), “Erol Güngör”, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, C.14

KAFESOĞLU, İbrahim, (1995), Türkler ve Medeniyet, İstanbul: Hamle Yay.

KONGAR, Emre,(1982), Türk Toplum Bilimcileri 1, İstanbul: Remzi Kitabevi Yay.

KONGAR, Emre,(1988), Türk Toplum Bilimcileri 2, İstanbul: Remzi Kitabevi Yay.

KONGAR, Emre,(1999), Kültür Üzerine, İstanbul: Remzi Kitabevi Yay.

KARAKUŞ, Rahmi,(2003), Felsefe Tasavvurumuz, İstanbul: Değişim Yay.

KAYALI, Kurtuluş,(2000), Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı, İstanbul: İletişim Yay.

KAYALI, Kurtuluş,(2003), Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri, İstanbul: İletişim Yay.

MERİÇ, Cemil,(1997), Sosyoloji Notları ve Konferanslar, İstanbul: İletişim Yay.

MERİÇ, Cemil,(2005), Bu Ülke, İstanbul: İletişim Yay.

ÖZAKPINAR, Yılmaz,(1999), Kültür Değişimleri ve Batılılaşma Meselesi, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yay.

SEZER, Baykan, (2006), Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları, İstanbul: Kızılelma Yayınları.

SEZER, Baykan, (1989), Türk Sosyologlar ve Eserleri I, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi- 1. Sayı, ss:1–96,

ŞAN, Mustafa Kemal, (1994), XIX. Yüzyıl Geçiş Dönemi Osmanlı Aydını, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ŞAN, Mustafa Kemal, (2005), “Türk Aydınının Soykütüğü Üzerine Değerlendirmeler”, Ankara: Entelektüel ve İktidar, Ed. Kenan Çağan, ss: 271–307.

TURHAN, Mümtaz(1997), Kültür Değişmeleri, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fak. Yay

TÜRKDOĞAN, Orhan,(1988), Değişme- Kültür ve Sosyal Çözülme, İstanbul: TDV Yay.

TÜRKDOĞAN, Orhan, (1977), Çağdaş Türk Sosyolojisi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, (1999), Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul: Ülken Yay.

VAYNİ, Cafer,(2002), “Erol Güngör”, Ankara: Alternatif Yay.

VERGİN, Nur (1994), “Din ve Devlet İlişkileri: Düşüncenin Bitmeyen Senfonisi”, Türkiye Günlüğü, N. 29, Temmuz- Ağustos, ss: 5-23.

YAVUZ, Hilmi(1977), Felsefe ve Ulusal Kültür, Ankara: Bilgi Yay.

ÖZGEÇMİŞ

Harun CEYLAN 1981 yılında Kütahya’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Kütahya’da tamamladı. 1999 yılında lisans öğrenimine Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümünde başladı. “Suç Kavramı ve Suç’un Toplumsal Temelleri” adlı lisans bitirme teziyle 2003 yılında mezun oldu.